8 DECEMBER 1973 37e JAARGANG Nr. 15

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE: RIDDER RENÉ VICTOR, HOOFDREDACTEUR
E. BOONEN, C. CAENEPEEL
REDACTIEADRES: PROF. MR. RIDDER RENÉ VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

DE PROBLEMATIEK ROND DE VRIJMAKING VAN DE VROUW

Rede uitgesproken door Mr. Werner ENGELS op de plechtige openingszitting van de Vlaamse Conferentie bij de Balie te Antwerpen op 20 oktober 1973

Er is in de geschiedenis der mensheid een matriarchaal tijdperk geweest. Het was de tijd van het gemeenschappelijk bezit, vermoedelijk gemeenschappelijk omdat het zo betrekkelijk gering was en weinig aanleiding gaf tot begeerlijkheid.

Hoogst begeerlijk bleek echter wel de vrouw, die zich volgens de ongeschreven wetten van de clan, aan meerdere mannen mocht geven en het ook deed. De vrouwen baarden de kinderen van onbekende vaders, namen de leiding van de accomodaties en de huishouding van de clan op zich, terwijl de stoere vaders jaagden en visten.

Het was het klassenloze oercommunisme met een verregaande gelijkwaardigheid van de mannelijke en de vrouwelijke economische activiteiten. Maar het was rechtmatig matriarchaal ingesteld, d.w.z. erfelijk van moeders kant, wegens de vrije seksuele omgang en de onbekende vaderlijke afstamming.

Maar de wereld stond niet stil en het menselijk brein bleef niet verstard. Zo ontstonden achtereenvolgens de veefokkerij, gepaard gaande met de valorisatie van de produkten van de veestapel, en de landbouw. Dat was veiliger dan jagen en vissen, want het creeerde een vast bezit.

In deze nieuwe beschavingsvormen zou de man zich met de hulp van zijn slaven en slavinnen intens gaan manifesteren. Zij vergden van de mens een meer rationele inspanning en dat zou nu het voorrecht van de man gaan worden. Er ontstond een uitgebreide goederenproduktie met radicale diskwalificatie van de mannelijke en vrouwelijke bezigheden.

Economisch werd de taak van de vrouw gedevalueerd, en hoe meer onder impuls van de eerste metallurgie en technologie de beschaving vorderde, hoe meer de man, met de intellectualiteit als aangematigd voorrecht, op de voorgrond trad.

Met het ontstaan van de rijkdommen zou ook de begeerlijkheid naar het particulier bezit groeien.

Hadden aanvankelijk de nieuw verworven rijkdommen – de kudden en de graanschuren – nog het karakter van een gemeenschappelijk bezit, dan zou toch de man, die traditioneel de aanbrenger was geweest van de primaire levensnoodzakelijke middelen, niet meer kunnen weerstaan aan de verleiding deze goederen tot zijn eigen bezit te maken. Zijn goederen zou hij tenslotte in veiligheid brengen in het monogaam huwelijk, waardoor het moederrecht vervangen werd door de vaderlijke afstamming en het vaderlijk erfrecht.

Zeer treffend drukt SIMONE DE BEAUVOIR zich in haar boek *De tweede sekse* daaromtrent uit, waar zij zegt: "Het fundamenteel belang van het erfrecht wordt ons duidelijk wanneer men bedenkt dat de eigenaar zijn existentie vervreemdt in zijn bezit. Hij voelt zich meer gehecht aan dat bezit dan aan zijn eigen leven. Het bezit is de tastbare incarnatie van zijn onsterfelijke ziel. Op het ogenblik waarop het patriarchaat machtig is, ontrukt de man aan de vrouw alle recht op het bezit en het erven daarvan."

Het relaas van de overgang van het matriarchale oercommunisme naar het patriarchaat en het particuliere bezit is een zeer summiere synthese van wat FRIEDRICH ENGELS daarover uitvoerig heeft geschreven in zijn anno 1884 uitgegeven boek *De oorsprong van het gezin, van de particuliere eigendom en van de staat.*

Zijn stellingen, die aansluiten bij het werk van de anthropoloog LEWIS MORGAN, werden wel eens aangevochten, maar gelden toch vrijwel algemeen als logisch en gegrond. Zijn conclusies over het effect van de gewijzigde beschavingsvorm op de status van de vrouw zijn verpletterend negatief: "De omverwerping

van het Moederrecht was de wereldhistorische nederlaag van het vrouwelijk geslacht. De man nam ook in huis het roer in handen, de vrouw werd van haar waardigheid beroofd, geknecht als slavin van zijn lusten en louter een werktuig om kinderen voort te brengen."

Bij het lezen van die tekst is men geneigd zich af te vragen of FRIEDRICH ENGELS de object-situatie, waarin de vrouw was vervallen niet al te tragisch voorstelt. Maar wanneer men de uitspraken nagaat van mannen die wij niet ten onrechte als grote heren van wetenschap en kunst in ere houden, dan moeten we Friedrich toch even "au sérieux" nemen.

Ik citeer HIPPONAX, Grieks dichter uit de zesde eeuw v. Chr.: "Er zijn slechts twee dagen in geheel uw leven, waarop gij vreugde beleeft aan uw vrouw: de dag van haar huwelijk en de dag van haar begrafenis." En de grote ARISTOTELES: "Een man is nog laf, als hij zo moedig is als een vrouw." En ARISTOPHANES: "Niets is erger dan een vrouw, behalve nog een vrouw."

Ook de christenheid zou niet ten achter blijven in de negatieve waardemeting van de vrouw. "Iedere vrouw zou moeten blozen bij de gedachte een vrouw te zijn" komt uit de pen van CLEMENS VAN ALEXANDRIË, en de apostel PAULUS schreef in zijn eerste brief aan Timotheus: "Ik sta niet toe dat de vrouw onderricht geeft of meestert over de man. Ze moet zich stilhouden, want Adam werd het eerst geschapen, daarna Eva. Ook werd Adam niet misleid, maar de vrouw werd bedrogen en kwam ten val."

De vrouw is de eeuwen van het Christendom doorgegaan, niet altijd als een nul in het cijfer, niet altijd beschouwd als zijnde van inferieure waarde, maar steeds en waar ook als de ondergeschikte van de man, zo in rechte als in feite. De Franse en andere revoluties van de 18e en 19e eeuw hebben niets aan de vrouwelijke status veranderd, zo min als aan die van de werkende klasse; zij lieten de *égalité* bij het oude en vielen steeds uit in het voordeel van de bourgeoisie.

Toen deze dan, door de opkomst van het machinisme, haar manufacturen in machtige industriële bedrijven omzette, kwam de klap op de vuurpijl. Vrouwen en kinderen konden in de gemechaniseerde industrie in groten getale worden aangetrokken. De omstandigheden waarin gewerkt werd, waren discriminerend voor de vrouw en concurrerend voor de man. De kloof tussen de bezittende klasse en het proletariaat werd er maar groter om. De reactie moest komen.

Het strekt de marxisten tot eer tegen deze toestanden te zijn opgekomen. Na of met KARL MARX hebben FRIEDRICH ENGELS, AUGUST BEBEL en CLARA ZETKIN het opgenomen voor het proletariaat, zo door hun geschriften als door hun syndicalistische acties. Waren zij in deze strijd niet de enigen, opvallend is dat zij aan de vrouwelijke emancipatie een uiterst progressieve plaats hebben gegeven, die dan ook naderhand zeer riskant is gebleken.

MARX zelf heeft zich weinig met de vrouw ingelaten; spottend wordt wel eens gezegd, dat hij het niet te best stelde met zijn eigen vrouw. Maar des te frappanter is de emancipatietheorie van ENGELS, BEBEL en ZETKIN. Zij komt hierop neer:

1° De vrouw moet uit haar huis treden en aan het produktieproces deelnemen; zodoende zal zij zich vrijmaken van haar afhankelijkheid van de man;

2° De traditionele gezinsstructuur zal hierdoor een ander karakter krijgen: versoepeling van de huwelijksbanden en industrialisering van de huishoudelijke taken moeten de vrouw ten goede komen;

3° Bevrijd van het juk van de man zal de vrouw in een proletarische vrouwenbeweging aan de aktie van de arbeiders deelnemen, die tot doel heeft de annexatie van de produktiemiddelen en het neerhalen van de klassenmaatschappij.

In het jaar 1917, na de Russische oktoberrevolutie, kreeg LENIN de kans de emancipatietheorie van de marxisten in praktijk te brengen en hij deed het zonder dralen; nog in hetzelfde jaar werd de Russische vrouw politiek en juridisch de gelijke van de man. Zij werd volledig in het produktieproces ingeschakeld met gelijk loon voor gelijk werk. Sociale maatregelen tot bescherming van de werkende vrouw kregen een verregaande draagwijdte, in die mate dat CLARA ZETKIN in 1926 verklaarde dat "in de bedrijven van de Sovjetrepublieken, in tegenstelling met de verhoudingen in de kapitalistische landen, vrouwenarbeid geen goedkope, maar dure arbeid is." De Sovjetstaat nam het op als een leergeld voor de opleiding der vrouwen tot volwaardige leden van de maatschappij.

De herstructurering van het gezin werd, aansluitend bij de theorie van BEBEL, in 1919 aangevat met de oprichting van een volledig systeem van openbare diensten, kraaminrichtingen, crèches, kindertuinen, scholen, restaurants, wasserijen e.d. Zij bleken spoedig ontoereikend en slecht beheerd.

Het sluiten van het huwelijk werd een pure formaliteit van registratie. De echtscheiding werd mogelijk zonder gerechtelijke tussenkomst; alleen reeds op verzoek van een der partners kon de burgerlijke stand akte nemen en uitspraak doen. Abortus werd gelegaliseerd en de voorvechters der vrije liefde, met ALEXANDRA KOLLONTAI aan het hoofd, drukten de bevrijdingstendensen tot in het extreme door. Tegen de opvattingen van LENIN en de marxisten in; zij wilden niet zover gaan, maar gaven zich geen rekenschap van het gevaar dat erin bestond het huwelijk op al te losse schroeven en op de helling te zetten.

De seksuele chaos en de sociale ontwrichting, die mede ten gevolge van de hongerjaren ontstaan waren, hadden zulk een omvang genomen dat STALIN in 1926 dictatoriaal optrad.

Het gezin werd met klaroengeschal in ere hersteld; de kinderrijke moeder werd op het voetstuk gehesen, de echtscheiding bijna onmogelijk gemaakt. In 1936 werd zwangerschapsonderbreking opnieuw verboden;

naderhand werd de reglementering weer versoepeld. Wat van de vrouwelijke emancipatie als een rechtstreekse verworvenheid voor de vrouw is gebleven, is haar juridische en economische gelijkstelling met de man.

Vele Russische moeders zijn naar de haard teruggekeerd en intussen lonken zelfstandige Russische meisjes naar de meest welstellende huwelijkspartner. Want ook dáár zijn standverschillen en hebben het eeuwig-vrouwelijke en de romantiek niet alles ingeboet.

Ik heb met dit historisch overzicht[1] willen aantonen, dat de oplossing van een problematiek als die van de vrijmaking der vrouw, blijkbaar niet in extreme middelen te zoeken is. Deze zeer menselijke aangelegenheid is inderdaad ingekapseld in een stel van sociale, economische, pedagogische en psychologische aspecten en normen, een geheel dat omzichtig moet benaderd worden.

Talrijke auteurs, zo mannen als vrouwen, wetenschapsmensen en ook amateurs, hebben hun pen aangescherpt om deze problematiek te belichten.

Wat wordt verstaan onder het begrip "vrijmaking" of "emancipatie" van de vrouw en waarmee begint deze vrijmaking ?

De definitie die mij, zoals anderen, het meest heeft bevredigd is die van J.A.A. VAN DOORN, die de emancipatie omschrijft als "de principiële en praktische bereikbaarheid van gelijke mogelijkheden, hetgeen niet behoeft in te houden het bezetten van gelijke functies en machtsposities."[2]

Bereikbaarheid veronderstelt niet noodzakelijk de inzet van energie en arbeid. Door externe omstandigheden of door natuurlijke evolutie kan heel wat, zonder enige moeite, in ons bereik vallen. De toestand van heden en de historische antecedenten i.v.m. de status van de vrouw laten ons niet toe te veronderstellen, dat het begrip "bereikbaarheid" in dit geval geen inzet van energie impliceert. Wanneer de bereikbaarheid van gelijke mogelijkheden verlangd en gewild wordt door de vrouw, m.a.w. wanneer zij niet in haar huidige status berust, komt zij in onmiddellijke confrontatie met handicaps die niet zo maar zonder moeite zullen verdwijnen.

De emancipatietheorie van de marxisten is in zoverre juist, dat vrouwelijke energie en arbeid niet los te denken zijn van de bevrijding van de vrouw als individu. Met dit verschil dan dat arbeid allerlei vormen heeft en niet noodzakelijk moet bestaan in deelneming aan het produktieproces : ook de moeder aan de haard kan een geëmancipeerde vrouw zijn... zij zou het ook moeten zijn in een beschaafde wereld.

Maar voor allen bestaan belemmeringen, die moeten opgeruimd worden.

Er zijn daar allereerst subjectieve en psychologische handicaps, die zowel in de vrouw zelf als in de man te vinden zijn. De eeuwenoude traditie van het huwelijk en zijn zogenaamde zalige en veilige geborgenheid, de quasi-natuurlijke en unieke rol van dienares van de man en moeder van de kinderen, het ontbreken van voldoende zelfbewustzijn en zelfvertrouwen, zijn voor de vrouw zelf als zovele belemmeringen om heil te zien in een andere status dan die van moeder aan de haard. De man van zijn kant assimileert deze traditie, niet zonder egoïsme, wellicht onbewust. Laten we hem het voordeel van de twijfel gunnen. Maar hij is niet altijd vrij te pleiten van gebrek aan begrip of van de hogere eigendunk, die hij met zijn spierkracht en met de Code Napoléon heeft meegekregen.

Onze wetgevers hebben 50 jaar nodig gehad om een van de objectieve handicaps van de vrouw, nl. haar ongelijke berechtiging, bij te werken. Op een dan nog hoogst onvolledige wijze.

Met een voltooide gelijkberechtiging zal de vrouw de drempel van haar principiële mogelijkheden bereiken. Maar met dat alléén is haar zaak niet gepleit en gewonnen. Er staan nog praktische bezwaren in de weg.

Verlangt de vrouw werkelijk een wijziging van haar traditionele status, m.a.w. is de tendens naar vrijmaking merkbaar bij de vrouw ?

De vrouw van vandaag is kennelijk niet meer de vrouw van weleer. Bij haar bestaat duidelijk de wil om anders te zijn of te worden. Zij heeft gewonnen aan zelfzekerheid en autoriteit. Zij aanvaardt niet alles klakkeloos en kan, als het moet, haar mannetje staan. De oorlogsomstandigheden, het moderne leven en de inmiddels reeds verworven rechten, hebben deze omwenteling veroorzaakt. Identiek onderwijs bij de twee seksen en politieke vorming van de vrouw kunnen eveneens hiertoe hebben bijgedragen[3].

Deze tendens is niet uit te leggen als een tijds- of conjunctuurverschijnsel. Laten we wel aanvaarden dat de conjunctuur deze tendens stimuleert. De evolutie van de economie en de aanwakkering hiervan door

[1] Voor dit historisch overzicht zij verwezen naar :
J.J. BACHOFEN, *Das Mutterrecht*, 1861.
A. BEBEL, *Drie Frau und der Sozialismus – Die Frau in der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft*, 1879.
S. DE BEAUVOIR, *De tweede sekse*, Bijleveld, Utrecht, 1965.
F. ENGELS, *De Oorsprong van het Gezin, van de Particuliere Eigendom en van de Staat*, Pegasus, Amsterdam, 1971.
A. KOLLONTAI, *Autobiographie einer sexuell emanzipierten Kommunistin*, Roguer & Bernard, München, 1970.
J. MENSCHIK, *Gleichberechtigung oder Emanzipation*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1971.
CL. PREAUX, *Des Rapports entre le Statut de la Femme et la Structure des Sociétés*, Institut de Sociologie Solvay, 1956.
E. REED, *Problems of Women's Liberation*, Pathfinder Press, New York 1972.
M. ROSSEELS, *Het woord te voeren past de man.*

[2] J.A.A. VAN DOORN, "De Emancipatie der Nederlandse Rooms-Katholieken in de Sociologische literatuur", 5.60, V.S., sept. 1958, 202.

[3] M. CHOMBART DE LAUWE, "Images de la Situation de la Femme dans la Société Urbaine Française", Unesco, Vol. XIV, n° 1, pp. 57-59.

de publiciteit hebben enorme nieuwe behoeften geschapen. Behoeften, die stimulerend op de vrouw inwerken en meteen haar actieve inzet in het groeiende produktieproces opeisen. Toch beoogt de drang naar bevrijding bij de meeste vrouwen fundamenteel niet de bevrediging van uitsluitend materiële behoeften.

Wat drijft de vrouw dan wel aan ?

Bij de ongehuwde vrouw, en in het bijzonder als ze meent haar staat ongehuwdheid te zullen behouden, ligt de motivatie van haar vrijmaking vanzelfsprekend in de noodzaak door arbeid in haar levensbehoeften te voorzien. Dit heeft met conjunctuur niets te maken ; het is de eeuwen door zo geweest.

Een niet onbelangrijk percentage van gehuwde vrouwen motiveert het werk buitenshuis als volgt : Ik *moet* eruit ; het gezinsinkomen is te laag en moet door het produkt van mijn arbeid aangevuld worden[4]. Dit is evenmin een tijdsverschijnsel ; het is altijd zo geweest, sinds de vrouw recht kreeg op arbeid. Ook hier stuiten wij op een geval van noodzaak.

Een aanzienlijk percentage van gehuwde vrouwen en moeders voelt en ziet het anders. Voor velen roept de factor van inactiviteit, die een rol gaat spelen vanaf hun 40e levensjaar, wanneer de kinderen groot zijn, een spookbeeld op van vereenzaming en ontwaarding. Bij anderen heerst de angst voor mogelijke ontgoochelingen en incidenten van de verdere levensjaren en de afstomping van de geest door de beperkte horizon van keuken en huishouding, m.a.w. het gemis van contacten met de buitenwereld[5].

Kenschetsend is een in Frankrijk bij de jeugd uitgevoerd opinieonderzoek. Deze jeugd beschouwt de vrouw van vroeger meer als een heroïsch, dan wel als een na te volgen voorbeeld. De zienswijze van een 19-jarig meisje is hiervoor treffend en ontroerend : "Maman a été toute sa vie celle qui subit, elle a subi dans sa famille jusqu'à 40 ans. Puis elle a subi le veuvage sans aucun atout dans son jeu : pas de métier, pas d'amis et pour finir l'amertume d'un sacrifice inutile." En verder : "Maman a une place très importante dans la famille, mais c'est une place toute autre que je veux : je veux être MOI, avec plus d'assurance, d'indépendance, je veux l'égalité avec l'homme. D'ailleurs, c'est une galanterie pour lui de faire au moins semblant de la donner."[6] Het blijkt dus wel zo te zijn, dat bij de vrouw van onze tijd de wens of de wil bestaat zich op te trekken naar een andere dan haar ten onrechte genoemde passieve situatie van voorheen. Zij heeft dus, zij het dan om uiteenlopende redenen, een deel van haar psychologische moeilijkheden overwonnen. Zij is zich bewust gaan worden van de noodzaak of hoogstwenselijkheid van een verruiming van haar sociale mogelijkheden en daarmee alleen heeft zij stellig iets positiefs bereikt.

Maar met dat alleen is de werkelijke doorbraak nog lang niet in zicht. De vrouw moet niet enkel willen maar ook kunnen.

Welke troeven heeft de vrouw in de hand en op welke hulpmiddelen van buiten moet zij kunnen rekenen ?

Een grote troef is, dat zijzelf het bewijs heeft geleverd een element van waarde te zijn in onze samenleving en in onze economie. Niettegenstaande haar sociale moeilijkheden en niet altijd gunstige omgeving.

Niet alleen uit hogere kringen van onze maatschappij zijn vrouwelijke figuren opgestaan die in de wereld der vrije beroepen en hogere functies in aanzien zijn. De geneeskunde, de farmacologie, de advocatuur, de magistratuur, het professoraat, wijzen op een voorname presentie van de vrouw en maken indruk op de psyche van de vrouw. Dat is ongetwijfeld een zedelijke overwinning, die voor de toekomst doeltreffend kan en zal werken. Ook de opmars van de vrouw naar de bezetting van betrekkingen, die in het B.N.P. een rol spelen, is onloochenbaar. Er waren in 1971 in België 1.167.000 werkende vrouwen tegenover 932.825 tien jaar vroeger ; een stijging van 25 %[7].

Een andere activapost in de balans der vrouw is die van de haar eigen intelligentie en intuïtie, haar aanpassingsvermogen, verschil in karakterologische aanleg e.d. Een Frans auteur zegt dat elegant : "Elle sait s'y faire, elle a bon contact avec le client, est aimable"[8].

Deze karakteristieken zijn voor de vrouw van zeer groot belang in een arbeidswereld, die minder eist van de spierkracht. Vooral in de tertiaire sector zal zij er gebruik van maken. De steeds stijgende aangroei van vrouwelijke arbeidskrachten is er bijzonder merkbaar, zodat hoogdravend wordt verkondigd dat de affirmatie van de vrouw in de maatschappijstructuren aan de maatschappij een nieuwe dimensie geeft, een dimensie die aan reliëf zal winnen naarmate de overgang van industriële naar postindustriële maatschappij zich voltrekt[9]. Het ziet er dus ogenschijnlijk voor de vrouw niet zo benard uit. De omschakeling van de maatschappij speelt in de kaart van haar natuurlijk potentieel. Maar heeft ze werkelijk gelijke kansen ?

Zodra de kans op een algemeen vormend onderwijs aan meisjes ontzegd wordt, en zij opgevoed wor-

[4] M. VERSICHELEN en H. VAN PARIJS, in *Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen*, 1964, nr. 2, p. 133.

[5] ANDRÉE MICHEL et GENEVIÈVE TEXIER, *La Condition de la Femme d'Aujourd'hui*, Editions Gonthier, 1964, p. 128 e.v. Zie ook : PIERRETTE SARTIN, *La Promotion des Femmes*, Librairies Hachette, Parijs, 1964, p. 50 e.v. ; HEDDY D'ANCONA, *Huisvrouw – Thuisvrouw ?*, Uitgeverij Samsom, 1971, pp. 56-65 ; ALVA MYRDAL en VIOLA KLEIN, *De Werkende Vrouw*, Universitaire Pers, Rotterdam, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1969, p. 96 ; E. SULLEROT, *La Femme de Demain*, 1970, p. 134 e.v. (in het Nederlands verschenen onder de titel *De Vrouw van Morgen*, Uitgeverij Van Gennep, Amsterdam).

[6] M. GRÉGOIRE, *Le Métier de Femme*, Plon, p. 25.

[7] *Impact*, april 1973, nr. 61.

[8] CHOMBART DE LAUWE, *a.w.*, p. 35.

[9] *Intermédiaire*, 24, 3e jg., 22 december 1972.

den in het besef over beperkter mogelijkheden te beschikken dan jongens m.b.t. hun rol in de maatschappij, zitten wij al onmiddellijk in de discriminatie. Het begint veelal reeds bij de ouders. "Het jongetje mag niet huilen, het meisje zich niet bevuilen."[10] Hun toekomstige taak in de maatschappij wordt al te dikwijls beschouwd als zijnde natuurlijkerwijze door het geslacht gedetermineerd.

Opvoeding en onderwijs spelen een primordiale rol. Dat de oppositie tegen het onderwijs van de vrouw hevig is geweest, beseft men als men nu, met verbijstering, kennis maakt met de destijds in Frankrijk door Mgr. DUPANLOUP geformuleerde uitspraak: "L'éducation des filles ne peut se faire que sur les genoux de l'église." Waarop paus PIUS IX deze gezagdrager van de kerk feliciteerde voor zijn verzet tegen projecten die tot doel hadden van de vrouw te maken "au lieu de la pure lumière du foyer, une pierre de scandale"[11].

Waar de onderwijsmogelijkheden voor de vrouw uiteindelijk toch bereikt werden, moet men pleiten voor een equivalentie van de diploma's en niet aansturen op een specifiek beperkend meisjesonderwijs. Dit geldt voor alle kinderen van het vrouwelijk geslacht, want ook de vrouw die het moederschap en het gezinsleven als de allereerste taak beoogt, en dat is en blijft haar goed recht, moet de mogelijkheid hebben in dienst hiervan humanistisch gevormd te worden om haar kinderen in hun opgang op intellectueel gebied te kunnen volgen en o.m., indien het erop aankomt, broodwinster of medebroodwinster te worden[12].

Er is een belangrijk facet in de vrouwelijke opvoeding, dat de aandacht verdient. Het is de eenzijdige richting van het onderwijs. Nu immers beperken vrouwen die gaan werken, zich tot een specifiek aantal "vrouwelijke beroepen", zoals onderwijs en medische hulpdienst, naast het enorme leger typistes en secretaressen. Het gevaar bestaat dat een patroon wordt geschapen waarbinnen de vrouw geïsoleerd blijft[13]. Het is dan ook gelukkig te heten dat technische scholen nu overgaan tot het inrichten voor meisjes van leergangen die vroeger voor hen ontoegankelijk waren. Zoiets bewijst dat de vraag naar technische vorming wel moet bestaan, al werd de natuurlijke aanleg van de vrouw hiervoor, toch zeker in de zware industrie, indertijd in twijfel getrokken. Maar de fijnmechanische industrie, de fysica en de electronica, die een buitengewone vlucht hebben genomen, moeten ongetwijfeld voor de vrouw een arbeidsveld kunnen worden.

Interessant voor haar is stellig het perspectief dat ze door een meer gediversifieerde vorming ook de kans krijgt op een zelfstandig modern beroep. Zij kan op dit terrein zelfs in zeer grote behoeften voorzien. Maar belangwekkender is dat zij door die vorming rechtstreeks met de man op een zelfde vlak geconfronteerd wordt en dat ze daardoor een andere vorm van discriminatie zal kunnen helpen opruimen. Deze andere vorm van discriminatie is, dat zij voor een zelfde of evenwaardig werk niet altijd een gelijk loon krijgt.

Wij kunnen hier niet voorbijgaan aan de door het Verdrag van Rome aan de zes Lid-Staten opgelegde verplichting gelijke beloning voor mannelijke en vrouwelijke werknemers in te voeren.

Conventies zijn uitstekend, op voorwaarde dat ze toegepast worden of kunnen toegepast worden. Maar het laatste verslag van de Commissie m.b.t. art. 119 E.E.G. stelde de nederlaag vast. Verklaringen om de niet-toepassing ervan te rechtvaardigen zijn steeds voorhanden. Een der naar voren gebrachte argumenten om de niet-toepassing te verklaren, berustte op de vaststelling dat de verplichting gericht is tot de regeringen van de Lid-Staten, terwijl toch de negotiatie en de vastlegging van de lonen afhangen van de contractuele autonomie van de sociale partners.

Wanneer een Lid-Staat weigert in te stemmen met een collectieve loonsovereenkomst die een discriminatie inhoudt tussen mannelijke en vrouwelijke vergoedingen voor een werk van gelijke waarde, oordeelt hij zijn verplichtingen te zijn nagekomen.

De staat hoeft zich niet, zo wordt veelal verklaard, te mengen in de loonsonderhandeling noch tussenbeide te komen in de vastlegging van de basislonen, want daardoor zou hij inbreuk maken op de prerogatieven die de sociale partners jaloers voor zich houden. Het *self-executing* karakter van art. 119 wordt miskend en men veroorlooft zich vrijheden, zowel op het domein van de waardering van functies, als op het domein van de systemen van categorieën die worden aangenomen en die veelvuldig uitlopen op zware onderwaardering van de vrouwelijke arbeid[14].

Als eenmaal de poort voor discussie kan opengezet worden, is de zwakheid van *in se* goed bedoelde overeenkomsten bewezen. De middelen zijn er wel om de toepassing te verzekeren ; tot nog toe waren er geen resultaten. Als enige doeltreffende redplank, voor zoveel iedere Lid-Staat zelf geen wet goedkeurt of de grondwet aanpast, komt het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen in aanmerking. Dit Hof heeft in bepaalde gevallen voorzichtig aangetoond dat werkelijk aan discriminatie werd gedaan[15].

Terecht wordt de bedenking gemaakt dat, welke wet ook de gelijkschakeling van mannelijke en vrouwelijke salarissen voorschrijft, het probleem van de effectieve gelijkheid van vergoeding toch steeds gebonden is

[10] MENSCHIK, *a.w.* ; LISA HOBBS, *Liefde en Bevrijding*, Uitg. In den Toren, Baarn, pp. 70-71 ; J. KOOL-SMIT, *Hé zus, ze houen ons eronder*, Van Gennep, 1972, pp. 53-54. Vgl. eveneens SARTIN, *a.w.*, p. 237.

[11] GRÉGOIRE, *a.w.*, p. 86 e.v.

[12] C. JACOBS, "Opvoeding en Onderwijs van de Vrouw" *Tijdschrift voor Politiek*, 1952-53, 634-635 ; SULLEROT, *t.a.p.*

[13] KLEIN en MYRDAL, *a.w.*, p. 95 e.v.

[14] E. VOGEL-POLSKY, "Des moyens institutionnels prévus par le Traité de Rome pour la mise en œuvre de l'art. 119", *Studies en Voordrachten*, 1970, 219 e.v.

[15] Hof van Justitie E.G., 7 juni 1972, *J.T.*, 1972, 550.

aan de situatie van de vrouw en haar reële integratie in de humanisering van de arbeid[16].

Het vraagstuk van de bereikbaarheid van gelijke mogelijkheden door gelijke promotiekansen moet zeer relativerend en omzichtig benaderd worden. Dat is dan ook de betekenis van de definitie van J.A.A. VAN DOORN waar hij zegt: "Hetgeen niet behoeft in te houden het bezetten van gelijke functies en machtsposities."

Voor de ongehuwde vrouw, die blijvend in het produktieproces staat en een zekere leeftijd heeft bereikt, zijn promotiekansen niet denkbeeldig, mits zij er vanzelfsprekend de nodige kwaliteiten voor bezit. Er zijn talrijke voorbeelden daarvan aan te halen, in het bijzonder in die bedrijfstakken waar het ondergeschikt personeel uitsluitend vrouwelijk is.

Maar in de takken of afdelingen met gemengd personeel zijn haar kansen veel geringer; zij stuit er op de weerwil van de man die haar ongaarne als leidster aanvaardt en de directie van het bedrijf hierdoor in verlegenheid brengt. Overigens stelt het promoveren van arbeidskrachten de directie steeds voor problemen, ook wanneer het enkel om mannen gaat[17].

Wat dan gezegd van de gehuwde vrouw met haar dubbele rol van werkneemster en huisvrouw en eventueel moeder, wier echtgenoot zelf, om welke reden dan ook, er niet altijd zo blij om is dat zijn vrouw buitenshuis werkt. Hij is dikwijls de eerste rem op haar promotiekansen, al is het maar omdat hij haar aanmoedigt in haar absenteïsme, een feit dat meer voorkomt bij vrouwelijke dan bij mannelijke werknemers.

Aldus stelt dr. ZWEIG voorop dat een vrouw, speciaal als ze gehuwd is, gewoonlijk te veel van zichzelf eist. Haar man, over het algemeen niet erg ingenomen met het feit dat zij werkt, zal haar 's ochtends aankijken en zeggen: "Je ziet er vermoeid uit vanochtend, ik zou een vrije dag nemen."[18]

Bij deze externe remmen op de promotiekansen van de vrouw komt nog, te haren nadele dient het gezegd te worden, dat zijzelf concurrentie ducht en gevaar voor het verkregen statuut, zodat zij zich dikwijls aan ondergeschikten substitueert in plaats van ze te leiden. Zo wordt vastgesteld dat vrouwelijk universitair geschoold stafpersoneel, o.m. in de grote magazijnen, gewoonweg de zin voor leiderschap mist[19].

Gemis van verantwoordelijkheidsgevoel, vrees voor afgunst van haar eigen seksegenoten geven de vrouw een gevoel van onzekerheid aangaande haar mogelijkheden. Zij die de gave voor leidinggevende functies heeft, moet er afstand van doen, anders lopen haar promotiekansen gevaar en vanzelfsprekend ook de gelijkwaardige positie, waarop zij recht heeft.

Naast discriminatie en ongelijke promotiekansen zijn daar nog de sterk ingewortelde vooroordelen en vooringenomenheid van de wereld der mannen tegen de gelijkwaardige integratie van de vrouw. Dit verschijnsel komt voor in de kleine cel van het gezin, waar de vrouw, ingeval zij de dubbele taak van huisvrouw en werkneemster opneemt, fataal een herverdeling van de interne huishoudelijke bezigheden uitlokt, die de man niet altijd welgevallig is.

Op grond van traditie en recht is hij een soort heerser gebleven, die het met zijn vrouw daarom nog niet kwaad meent, maar zich onbewust een positie aanmeet waarvan hij het dominerend karakter niet eens merkt.

Dit verschijnsel doet zich voor in alle kringen van de maatschappij. Het is vooral kenschetsend in de hogere burgerij, waar de vrouw weliswaar profiteert van haar situatie van welstellende echtgenote, maar niettemin het heer-en-meesterschap van haar partner op elk beslissend moment lijdzaam moet ondergaan.

Het manifesteerde zich ook in de hogere regionen van onze magistratuur, toen deze in het jaar 1946 door de toenmalige minister van Justitie Van Glabbeke verzocht werd hem van advies te dienen over de vraag "s'il est indiqué de nommer des femmes procureur du roi, juge d'instruction, juge de police, huissier."

Ik raad U aan het *Journal des Tribunaux* van 13 oktober 1946 na te slaan en te vernemen met welke argumenten de Luikse procureur-generaal Delwaide in een denderende openingsrede zijn negatief advies motiveert. U zult er stellig veel pret aan beleven, en de opmerking maken, dat het Romeinse recht met zijn "feminae ab officiis excluduntur" sindsdien netjes is voorbijgestreefd, het Hof van Cassatie buiten beschouwing gelaten.

De vooringenomenheid van de man t.o.v. de vrouw blijkt nog steeds even sterk te zijn in de vakbondsactie, waar men de vrouw zelden of nooit te zien krijgt, als in de politieke arena, waar haar vertegenwoordiging nog zo miniem is, dat ze aan een soort boycot doet denken. Is er onverschilligheid van haar kant of heeft de vrouw wel ernstige kansen om in de politiek aanvaard te worden? Bestaat er niet een mentaliteit bij de man, die hem de politieke bedrijvigheid als zijn privilegie doet beschouwen?

In de lagere regionen van het politieke leven, zoals in de gemeenteraden, treffen wij proportioneel heel wat meer vrouwen aan dan in de hogere regionen, wat dan toch wijst op een niet totale onverschilligheid van de vrouw voor politieke zaken, al blijven deze dan dikwijls beperkt tot die welke haar als nagenoeg vanzelfsprekend worden toegewezen.

Een anecdote die ik in twee werken aantrof, mag ik

[16] E. BRUNFAUT et E. VOGEL, "Le droit à l'égalité des rémunérations", extrait de la *Revue du Travail*, november 1968, pp. 2-3.

[17] M. VERSICHELEN, *De bediende in overheidsdienst en privé-bedrijf*, Rijksuniversiteit Gent, 1964, pp. 69-70.

[18] D. ZWEIG, *Women's Life and Labour*, Londen, 1972, p. 118.

[19] M.P. BOLLE, *Le travail féminin dans les grandes entreprises*, Institut de Sociologie Solvay, 1956, p. 280; HEDDY D'ANCONA, *a.w.*, p. 11 e.v.

U niet onthouden. Het voorval speelde zich af in een klein Frans stadje, waar in de gemeenteraad slechts één vrouwelijk lid zitting had. Wanneer zij aanwezig was, begon de agenda steeds met sociale zaken, traditioneel vrouwelijk, zoals bejaardenzorg, bijstand, enz. Op een dag, toen men tot bespreking van de financiën en openbare werken overging, keerde de burgemeester zich tot het vrouwelijk raadslid met de woorden : "Allez Marie, on a fini, tu peux aller faire ta soupe." En Marie stond op, opgelucht, hoewel ze niet minder onderlegd was dan de burgemeester ; beiden hadden hetzelfde einddiploma behaald[20].

De meesten van onze vrouwen in België hebben de neiging zich liever met hun privé-problemen bezig te houden ; het traditionele beeld van de vrouw is voor haar de meest comfortabele situatie. Tevens vraagt zij zich af, waarom haar politieke belangstelling gevraagd wordt wanneer zij in de reële economische en sociale wereld toch geen topfiguur is. Bij de vrouw die buitenshuis werkt speelt schuldgevoel een grote rol en zij sluit zich op in het huishouden[21].

De oorzaak van die onverschilligheid ligt evenwel nog dieper. In het verleden heeft in de vrije landen geen enkele politiek, of zij nu rechts of links georiënteerd was, de vrouw werkelijk baat bijgebracht, tenzij het niet anders kon. Noch in Amerika, noch elders werd de vrouw ernstig genomen ; in de politiek werd zij op een zijspoor gerangeerd[22].

Partijleidingen zorgden zelf voor een directe discriminatie. De mannelijke oppositie is te sterk. Het verschijnsel van de doctrinale discriminatie valt evenmin te onderschatten. Het politiek opportunisme wordt dan ook als de grote oorzaak van de vrouwelijke onverschilligheid beschouwd. De intuïtie van de vrouw onderschatten is gevaarlijk, want zij is er zich wel van bewust dat de partijen zich weinig interesseren voor de verbetering van haar conditie. Coalities tussen links en rechts werden niet de eerste maal gevormd als de emancipatie op het spel stond. In 1956 wekte het in Frankrijk grote verbazing dat de communisten met de kerk hand in hand gingen toen de geboortencontrole ter sprake kwam. De tot een partij toegetreden vrouw *moet* vergeten dat zij zelf concrete revindicaties heeft[23].

In België kon men onlangs vaststellen dat een staatssecretaris, een bij uitzondering in de regering opgenomen vrouw, bij een demonstratie te Namen verstek liet gaan, hoewel zij vóór haar aanstelling de bedoeling had eraan deel te nemen : eenmaal benoemd kon zij toch niet gaan schimpen op een stuk nationale wetgeving[24].

[20] GRÉGOIRE, *a.w.*, p. 91.

[21] M. VAN MEULEBROEKE, *La femme a-t-elle le temps de vivre ?*, Cercle d'Education Populaire, 1968, p. 189.

[22] SUSAN SONTAG, in *Les Temps Modernes*, december 1972, p. 927 e.v.

[23] MICHEL en TEXIER, *a.w.*, p. 192 e.v.

[24] KNACK, 14 februari 1973, p. 109.

Voor de vrouw zijn verbeterende wetten slechts dan te verwachten als ze onder sterke druk van de publieke opinie niet te vermijden zijn. Het betreft dan nog meestal ethische problemen, terwijl toch tal van hervormingen van burgerlijk recht en noem maar op, reeds lang liggen te wachten al zijn ze minstens even belangrijk, zij het minder spectaculair. Indien de vrouw toch baat bij de politiek wil vinden, zal zij wel verplicht zijn er niet alleen de nodige belangstelling voor op te brengen, maar zich werkelijk op te dringen[25].

Niet los te maken van de vrouwelijke emancipatie is het probleem van het kind. Moeder werkt buitenshuis. Wat met het kind ? En als corrolarium daarvan, wat met de moeder als zij opnieuw in het arbeidsproces wordt ingeschakeld ? Wat met het kind gedurende de eerste levensjaren ?

In 1951 nog verkondigde de befaamde kinderpsycholoog BOWLBY : "Deprivation of maternal care in early childhood falls into the same category of dangers."[26] Het meest kwetsbaar waren volgens hem de kinderen gedurende de eerste drie levensjaren. De zienswijze die de zijne het dichtst benaderde was die van dr. Spitz, met dit niet onbelangrijk verschil dat het hem niet duidelijk voorkwam of de natuurlijke moeder zélf als onmisbaar element gold[27].

Twijfel, tegenstellingen, instemming bij andere kinderpsychologen zijn evenwel niet voorbijgegaan aan deze twee, zodat ook zij tot de voorlopige slotsom kwamen, dat in elk geval, wanneer het kind zijn eerste levensjaren in een inrichting moet doorbrengen, de nodige aandacht moet worden besteed aan een persoonlijke constante relatie met een moederfiguur of moedersubstitutie. In elk geval staat vast dat liefde en warmte voor het jonge kind onontbeerlijk zijn[28].

Voor zoveel wij mogen aanleunen bij deze gegevens staat de werkende vrouw geen hinderpaal in de weg om haar beroepsleven te hervatten op voorwaarde dat aan het kind de vereiste affectie wordt gegeven, die het voor latere psychische stoornissen behoedt. Wellicht is de Sovjetunie het meest consequent door de de vrouw haar arbeidsplaats te reserveren gedurende één jaar na de bevalling zonder dat zij haar toevlucht moet nemen tot kinderverblijven, hoewel ook daar de mogelijkheden nu onder veel betere omstandigheden verwezenlijkt zijn. Zij ontvangt intussen haar volle bezoldiging.

Indien de zorgen in crèches of peutertuinen gedurende de eerste jaren door ervaren en liefhebbende

[25] R. MULIER, *De Vrouw Nu, een nieuw statuut*, K.A.V., p. 24.

[26] BOWLBY, *Maternal Care and Mental Health*, World Health Organization Monograph Series, nr. 2, Palais des Nations, Genève, p. 47.

[27] A. SPITZ, *Genetic Field Theory of Ego Formation*, Intern. Univ. Press, 1959.

[28] H.C. RÜMKE, "Mental Health", in *Derde bundel studies en voordrachten over psychiatrie*, Scheltema en Holkema, Amsterdam, 1958, p. 43.

kunstmoeders worden verstrekt, blijken geen gevaren te bestaan voor de ontwikkeling van het kind.

Volgens de geraadpleegde literatuur zouden kinderen beneden de tien jaar zeer vlug zelfstandig zijn en meer verantwoordelijkheidsbesef hebben. Het betreft kinderen die ofwel de hele dag, ofwel een halve dag zonder hun moeder blijven, in Duitsland betiteld als *Schlüsselkinder*. Ook de resultaten op school zouden beter zijn dan die van kinderen uit een normale familie[29].

Laten we er ons over verheugen en niet vergeten dat deze *Schlüsselkinder* in hun eigen moedertaal worden opgevoed.

De *full-time* werkende moeder van jonge kinderen beschikt dus principieel over externe hulpmiddelen, die haar in staat stellen haar arbeidstaak buitenshuis onbezorgd voort te zetten. Crèches, kindertuinen zijn een werkelijke oplossing, voor zover ze voldoende in aantal zijn, goed toegerust en van adequaat en toegewijd personeel voorzien.

Dat ze ontoereikend in aantal zijn is een feit dat we alle dagen in de krant kunnen lezen. Er blijft dus een spijtige lacune bestaan, die door het privé-initiatief of van overheidswege zou moeten aangevuld worden.

Het privé-initiatief bracht inmiddels ook "baby-dagdiensten" op de been, een net van onthaal- en pleeggezinnen, begeleid door een centrale dienst. Het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn heeft het tot dusverre niet erkend[30].

Een semi-oplossing voor de moeder-kinderverhouding zou te vinden zijn in het *part-time* werk van de moeder ; ook voor de moeder zelf en het gezinsleven een stelsel dat ongetwijfeld voordelen biedt. Maar ook hier is de situatie dezelfde : er is te weinig gelegenheid om aan de grote vraag naar part-time werk te voldoen, en bovendien stuit men onvermijdelijk op het immer weerkerende probleem van het gemis van promotiekansen, beroepsopleiding en... ongelijk loon. Vanzelfsprekend zijn de feministen gekant tegen deze oplossing, tenzij een dergelijk systeem ook op de man wordt toegepast[31].

Wanneer men oog en oor heeft voor de toestand in onze westerse wereld – traditiegeest, vooroordelen die blijven bestaan –, dan moet men realistisch toegeven, dat de emancipatie volgens de theorie van de marxisten een *Blitzkrieg* was, in vergelijking met de tactiek en de strategie die onze feministen zullen moeten volgen om hun slag op een niet al te lange termijn thuis te halen. Dat zal wellicht ontmoedigend klinken, maar een langzame evolutie is alleszins te verkiezen boven een revolutionaire die op haar stappen moet terugkeren.

Er moet allereerst op privé-terrein, in het gezin, gewerkt worden aan een nieuwe vorm van symbiose van man en vrouw. Zolang wij de man met 'n schortje aan zielig de afwas doende als een karikatuur in onze weekbladen zien verschijnen, bestaat de discriminatie van de werkende vrouw, een discriminatie die schijnheilig op de man wordt overgezet. Het tijdsbudget van de werkende vrouw ligt inderdaad stukken hoger dan dat van de man. De statistieken bewijzen dat ten overvloede, maar de ouderen nemen het niet.

Zodra de vrouw, in volledige overeenstemming met de man, produktieve arbeid buitenshuis verricht, ontstaat in het gezin een egalisatieproces van economische waarden, gepaard gaande met een stijging van het tijdsbudget van de vrouw. De man mag zich aan de gevolgen hiervan niet onttrekken en kan het evenwicht slechts herstellen door zijn actieve deelneming aan de specifieke taken van het gezin[32].

Bij de jonge gezinnen schijnt het bewustzijn daarvan er wel in te zitten. Wij zien nu attentievolle jonge vaders met de baby op de arm of de kinderwagen voortduwend, in volle straat, als vanzelfsprekend. De nieuwe symbiosevorm moet er dus ook wel zijn in de schoot van het gezin. Deze mentaliteit moet zich nu voortzetten in het bredere sociale leven en de poort openen voor een meer algemene valorisatie van de vrouwelijke persoonlijkheid.

Maar toch vereist deze langzame evolutie een flinke duw in de rug. De bestaande vrouwenbeweging, uiteraard pluralistisch, specifiek op de vrouwelijke belangen ingesteld, niet gek doende, maar ernstig doelbewust, zou het medium kunnen zijn om bij de vrouw belangstelling voor haar intrede in de politieke arena op te wekken en druk op de publieke opinie uit te oefenen.

Het is de taak van de vrouw zelf een dergelijke opzet aan te vatten. Niet ten onrechte zegt SUSAN SONTAG dat de vrouw zelf moet veranderen, hetgeen haar zaak is, zonder er zich over te bekommeren in welke mate dit de man treft. Zij moet goed voor ogen houden, dat geen enkele dominerende klasse afstand wil doen van haar privilegies[33].

Het is niet omdat ik een ongehuwd man ben, dat ik geloof in de vrouw.

Ik geloof niet in een nieuw matriarchaal tijdperk, dat ons mannen misschien niet zo slecht zou liggen, al was het maar alleen voor dat jagen en vissen.

Ik geloof in de rechtvaardigheid en het recht, die de vrouw zullen brengen op de plaats die ze verdient.

Ik geloof in de gelijkwaardigheid, al is de vrouw anders dan de man. Maar waar zouden wij zijn, als zij niet anders was ?

[29] E. DOUWS, *De Arbeidsvoorwaarden van de Vrouw in Duitsland,* Inst. voor Sociologie, 1970, pp. 136-137.

[30] *De Standaard,* 28 juni 1973 en 31 juli 1973.

[31] VAN DE MEULEBROEKE, *a.w.*, pp. 198-199 ; KLEIN en MYRDAL, *a.w.*, p. 217 e.v. Nagenoeg alle geraadpleegde literatuur wijst op de gevaren van een dergelijk systeem in verband met de vrijmaking van de vrouw zonder dat de eraan verbonden voordelen worden veronachtzaamd.

[32] MICHEL en TEXIER, *a.w.*, pp. 181-184.

[33] SONTAG, *a.w.*, p. 912 e.v.

OVER DE GELIJKSTELLING VAN MAN EN VROUW

Rede uitgesproken door Mr. Georges FRANCK, Stafhouder van de Orde van Advocaten te Antwerpen

Gij zijt zeer moedig, Meester Engels. Gij hebt het aangedurfd betreffende een betwist onderwerp een verregaande stelling in te nemen.

Gij zijt ook zeer rechtvaardig. Op uitmuntende wijze hebt Gij gewezen op het onrecht vroeger de vrouw aangedaan. Heel ver in de geschiedenis hoeven wij niet terug te keren. In onze interessesfeer kan volstaan worden met de vaststelling, dat de vrouw tot 1922 onbekwaam werd geacht voor de advocatuur en tot 1948 voor de magistratuur.

Sinds vijftig jaar trachten antifeministen het wetenschappelijk bewijs te leveren van de verstands- en bekwaamheidssuppremátie van de man. Vanzelfsprekend vruchteloos. In zijn "Lettre aux femmes" schrijft Francis Jeanson terecht: "L'intelligence n'a pas de sexe". De vrouw is even verstandig en even bekwaam als de man.

In tegenstelling met U meen ik, dat geen verwijt onze wetgevende en uitvoerende macht treft. Met een licht voorbehoud mag gesteld worden, dat wettelijk in ons land de vrouw dezelfde rechten en dezelfde mogelijkheden bezit als de man.

De vraag is of de gelijkwaardigheid moet leiden tot de gelijkstelling.

Wat sommige auteurs ook mogen beweren, er is een verschil tussen man en vrouw. De oorzaak is niet de beschaving, zoals Simone de Beauvoir beweert. Dat de vrouw het kind draagt, baart en voedt, vindt zijn oorsprong niet in de traditie, maar wel in de wonderschone eigenschappen van de vrouwelijke natuur. Het onderscheid is niet gering. Het is wezenlijk en diepgaand. De verscheidenheid is lichamelijk, fysiologisch, biologisch, zelfs biochemisch. Zij is geestelijk, psychisch, karakterologisch. Het anders zijn van de vrouw vindt zijn primaire oorzaak in haar eigenheid, in haar finaliteit.

De ongelijkheid komt het meest tot uiting in de vereniging van man en vrouw door de liefde en de seksualiteit. In de vereniging van man en vrouw, in het huwelijk, in het gezin, de voornaamste cel in onze samenleving, is de vrouw anders dan de man, en zij moet het ook zijn om het lastige probleem op te lossen van hetgeen men noemt "le malentendu des sexes" en te komen tot de symbiose met de man.

Vrouw zijn is vrouwelijk zijn. De feminiteit is een sieraad van de vrouw en een noodzaak voor de mensheid. Vrouw zijn is in menig opzicht de man overtreffen en het mysterie van het leven dragen.

In dit verband zegt Suzanne Lilar terecht: "J'attends du couple moderne que, sans renoncer à l'apport de notre temps, aux chances nouvelles qu'il accorde à l'amour, il accepte d'assumer ses mythes".

Vrouw zijn is oog hebben voor nood aan tederheid en begrip. Vrouw zijn is het hart zijn in een harde wereld, een oase van geborgenheid, eigen-aardig en onvervangbaar. De vrouw moet naar het woord van Goethe "ewig weiblich" blijven. De vrouw moet het beeld oproepen van de Madonna, niet van de treinmachinist.

Om het verschil met de man te kunnen overbruggen, om te doen wat de man doet, dient de vrouw vele belemmeringen op te ruimen.

Er zijn belemmeringen, die niet het gevolg zijn van de houding van de man, maar hun oorzaak vinden, eenvoudigweg, in de eigen natuur van de vrouw. Vooraanstaande feministen geven toe, dat om onbegrensd in aantal de gelijkstelling met de mannen te kunnen bereiken, de grootste belemmering voor de vrouwen het vrouwelijk wezen zelf is, dat derhalve moet worden vernietigd. Een belangrijke belemmering zijn eveneens de imperatieven van het gezin, waarin de vrouw de echtgenote en de moeder is en moet zijn. Moedersubstitutie en kunstmoeders zijn een noodoplossing.

Het is mijn mening dat de vrouw, de gelijkwaardige vrouw, zelf dient te beslissen of zij zal doen wat de man doet of niet. Indien de vrouw voor zichzelf kan uitmaken, dat zij in staat is de belemmeringen op te heffen en te doen wat de man doet, terwijl zij vrouw blijft en haar gezin in stand houdt, moet haar hiertoe onvoorwaardelijk de kans worden geboden.

Talrijke voorbeelden zijn er van de vrouw die hierin op schitterende wijze slaagt. Zij verdient onze waardering. Ik betwijfel nochtans of de vrouwen, onbeperkt in aantal, de lust of de eigenschap hebben om de hindernissen te overwinnen. De vrouw die voor zichzelf beslist zich te wijden aan haar echtgenoot, aan haar kinderen, aan haar gezin, heeft recht op een gelijke waardering. Ik ben dan ook van oordeel dat een massale gelijkheid, een ongemeten gelijkstelling, al is ze misschien mogelijk, alleszins niet wenselijk is.

Meester Engels, de ontvoogdingsstrijd, die U verheugt, beangstigt mij. Anatole France zei tot de adolescenten van zijn tijd: "Quand je vois un préjugé qui disparaît, je crains déjà celui qui le remplacera". Wat Simone de Beauvoir, Susan Sontag, Betty Friedan, Mary Wollstone-Craft, Kate Millett, Germaine Greer opeisen is veel meer dan gelijke rechten en mogelijkheden. Zij beogen uiterste en onaanvaardbare consequenties: los zijn van alle banden.

De waarden van een beschaving waarin een "deuxième sexe" bestaat, zijn misschien betwistbaar, maar die van de "unisexe", of moet ik zeggen "le troisième sexe", die heden in de feministencongressen aan bod komen, mogen niemand bekoren.

Het is niet ijdel staande te houden, dat wat thans in de ontvoogding wordt nagejaagd, eeuwen cultuur zal zien ineenstorten en in de eerste plaats het beeld van de vrouw. De dag dat de man zich verzoent met het idee van de vrouw-machinist, betreurt hij niet dat zij, in zijn plaats, naar de oorlog trekt.

Kunst – ik denk aan het Oude en het Nieuwe Testament, aan de Venus van Milo, aan de Piëta's, aan de Vlaamse Primitieven, aan Renoir, Degas, Modigliani – dreigt voor de komende generaties onvatbaar te worden. Men zal ze nog begrijpen, maar niet meer aanvoelen. De vrouw waarvoor Gij de emancipatie vraagt, zal niet lang worden aangebeden. De Madonna zal behoren tot een vergane maatschappij. De dag dat deze feministen slagen, is een rouwdag voor de vrouw. Dan wordt de profetische uitroep van Jane Toller bewaardheid : "Le monde a perdu son âme et moi mon sexe".

Werp de vrouw niet in de arena, zij is te kostbaar.

Met vreugde begroet ik de jonge confraters. Sinds enkele jaren stellen wij een groeiende belangstelling vast voor de balie. Antwerpen telt dit jaar meer dan 500 advocaten. Onze balie is veruit de grootste – in aantal – van het Vlaamse land en veruit de tweede grootste van België. Deze belangstelling voor de balie is verheugend. Het is mijn mening, dat de meest ideale wijze om zich in de rechtswetenschap te bekwamen, de stage aan de balie is, onder de leiding van een patron, door dagelijks contact met de confrater-tegenpartij en door voortdurende confrontatie met de rechtbanken. Het recht wordt in de eerste plaats gemaakt door de advocaten en de rechters.

Ik wens de jongeren veel succes.

Het is een vrome traditie, dat bij de plechtige openingszitting de stafhouder de herinnering oproept aan de overleden confraters.

Dit jaar overleed Meester Eugène Buysse, lid van de raad der orde. Meester Eugène Buysse bewees andermaal welke grote kracht in het leven de goedheid is. Door deze gave bracht hij zijn privé- en balieleven tot een zeldzame hoogte. Zijn innemendheid leidde hem tot een sublieme confraterniteit. Bij een gewonnen proces zou hij zich haast verontschuldigd hebben bij zijn tegenpartij. Door het vertrouwen van zijn confraters werd hij herhaaldelijk verkozen tot lid van de raad der orde. Wij zijn verheugd onze genegenheid te kunnen overdragen op zijn zoon, onze confrater Meester André Buysse.

DE GEVOLGEN VAN DE ECHTSCHEIDING IN HET INTERNATIONAAL PRIVAATRECHT

Ger.W. art. 1278 (België) – B.W. art. 149c (Nederland)

1. Een in Nederland wonende en met een Nederlandse vrouw gehuwde Belg heeft de echtscheiding bekomen voor de Nederlandse rechter. De rechtspleging werd ingeleid bij dagvaarding op 3 mei 1971 en werd beëindigd op 14 juni 1972. De echtgenoten waren in Nederland gehuwd en hadden geen huwelijkscontract ondertekend.

Na het inleiden van de vordering tot echtscheiding overleed de vader van de man. De nalatenschap, opengevallen in België op 6 april 1972, omvatte een onroerend goed te Z in België, en roerende goederen in Nederland en België, waaronder de verschuldigd gebleven koopsom van een huis te Z.

Hoe dient de gemeenschap tussen de echtgenoten met betrekking tot de geërfde goederen verdeeld te worden ?

2. De Belgische notaris en zijn Nederlandse collega, aangesteld om de ontbonden gemeenschap te verdelen, dienen, alvorens tot de verrichtingen van de vereffening over te gaan, vooraf twee vragen van internationaal privaatrecht op te lossen : Onder welk huwelijksvermogensstelsel waren de echtgenoten gehuwd ? Onder welke wet vallen de gevolgen van de echtscheiding ?

Geldt het naar Belgisch recht op die vragen gegeven antwoord ook volgens het Nederlandse internationaal privaatrecht ? En als het antwoord ontkennend is : hoe moet een gemeenschap verdeeld worden die in twee landen gelegen goederen omvat ?

3. De geciteerde casus en de ermee verbonden problematiek geven het schema voor dit opstel : 1) het huwelijksvermogensstelsel ; 2) de gevolgen van de echtscheiding ; 3) de rol van de notaris in het I.P.R.

I. HET HUWELIJKSVERMOGENSSTELSEL

A. *Het wettelijk stelsel in België en Nederland*

4. Bij ontstentenis van een geschreven huwelijkscontract geldt in Nederland het stelsel van de algehele gemeenschap. Art. 93 Ned. B.W. zegt dienaangaande : "Van het ogenblik der voltrekking van het huwelijk bestaat tussen de echtgenoten van rechtswege algehele gemeenschap van goederen, voorzover daarvan bij huwelijkse voorwaarden niet is afgeweken".

5. De Belgische wet stelt de echtgenoten onder de wettelijke gemeenschap van goederen (art. 1393 Belg. B.W.). Alle roerende goederen en de onroerende aanwinsten vallen in de gemeenschap (art. 1401) en de onroerende goederen die vóór het huwelijk verkregen zijn of die zij gedurende het huwelijk door erfenis verkrijgen vallen buiten de gemeenschap (art. 1404).

6. Indien de Nederlandse wet het huwelijksvermogensstelsel van de echtgenoten beheerst, behoren zowel de onroerende als de roerende goederen die de man erft, aan beide echtgenoten en dienen ze in gelijke helften tussen hen te worden verdeeld. Indien echter de Belgische wet van toepassing is, blijft het onroerend goed dat de man geërfd heeft eigen aan de man en valt enkel de roerende nalatenschap in de gemeenschap.

Hierna zal worden onderzocht, in welke mate en tot welk ogenblik de gemeenschappelijke boedel gevormd en aangevuld wordt door de baten die sinds de eis tot echtscheiding verworven worden of aan een van beide echtgenoten door erfenis te beurt vallen (nrs. 14 en 30).

B. *Het Belgisch en Nederlands internationaal privaatrecht (Bevoegdheidsconflict)*

7. In *België* wordt het huwelijksvermogensstelsel *algemeen* door de rechtsleer[1] en de rechtspraak[2] verbonden aan het persoonlijk statuut van de echtgenoten en aan de nationale wet van de man, indien de echtgenoten een verschillende nationaliteit hebben[3].

8. Al verdient volgens auteurs en rechters de nationale wet van de man de voorkeur, toch betreuren zij, dat de gevolgen van het huwelijk niet beheerst worden door een gemeenschappelijk criterium, zoals de wet van de plaats waar het huwelijk werd voltrokken of de wet van de eerste woonplaats van de echtgenoten na hun wittebroodsweken[4]; anderen verwijten de geldende theorie dat zij de man de voorrang geeft, wat strijdig zou zijn met de gelijkheid van man en vrouw sinds de Wet van 30 april 1958[5].

9. Schijnt de regel nu algemeen aanvaard te zijn, toch is het niet altijd zo geweest. Zoals Edmond Preaux opmerkte[6], is het Hof te Brussel tweemaal voorstander geweest van de wilsautonomie (tot 1926 en in 1931) om dan in 1926 en in 1940 het huwelijksvermogensstelsel aan de nationale wet van de man aan te knopen[7].

Met de hoop dat intussen geen cassatiearrest de verwijzingsregels veranderd heeft, kan hier met een betrekkelijke zekerheid (omgekeerd evenredig met de notariële verantwoordelijkheid) gezegd worden, dat de Belgische rechter deze algemene leer zal volgen. De Belgische echtgenoot, gehuwd zonder huwelijkscontract met een Nederlandse vrouw, zal dus het Belgische wettelijke stelsel aangenomen hebben.

10. In *Nederland* wordt dezelfde regel niet algemeen aangenomen. Onze Nederlandse collega, notaris van der Ploeg, schreef in 1963 : "Als vaste regel van Nederlands Internationaal Privaatrecht geldt, dat, wanneer partijen dezelfde nationaliteit hebben, hun huwelijksgoederenrecht wordt bepaald door de nationale wet. Wanneer zij ten tijde van de huwelijksvoltrekking in nationaliteit verschillen, doch de vrouw én volgens de nationale wet van de man én volgens de nationale wet van de vrouw, de nationaliteit van de man verkrijgt, zal de nationale wet van de man ten tijde van de voltrekking van het huwelijk, welke wet door het huwelijk wordt de nationale wet der echtgenoten, het huwelijksgoederenrecht bepalen"[8]. Deze regel komt overeen met het Belgisch internationaal privaatrecht, maar de Nederlandse leer wijkt af van de Belgische, wanneer de echtgenoten niet dezelfde nationaliteit hebben. Een deel der rechtsleer verwijst in deze veronderstelling niet meer naar de nationale wet, doch zoekt een gemeenschappelijk aanknopingspunt, dat zij meent te vinden in de woonplaats van de echtgenoten bij de huwelijksvoltrekking[9,10].

[1] F. Rigaux, *Droit international privé,* Brussel, 1968, nr. 386 ; F. Rigaux, "Les régimes patrimoniaux", in *Les régimes patrimoniaux et les successions en droit international privé,* Brussel, 1963, 123 ; G. van Hecke en F. Rigaux, "Examen de jurisprudence. Droit international privé", *R.C.J.B.,* 1961, 372 ; G. van Hecke en F. Rigaux, "Examen de jurisprudence. Droit international privé", *R.C.J.B.,* 1970, 280 ; J. Canivet, "Les conflits de lois concernant le régime matrimonial des époux mariés sans contrat", *J.T.,* 1963, 37 ; P. Poullet, *Manuel de droit international privé,* Leuven, 1925, nr. 445 ; R. Vander Elst, "Conflit de lois", in *R.P.D.B.,* Compl. II, 1966, nr. 46 ; E. Spanoghe, "Examen de jurisprudence", *R.C.J.B.,* 1950, 355.

[2] Hof Brussel, 16 juni 1926, *Rev. prat. Not.,* 1928, 46 (David Chait et Sara Jawitz) ; Hof Brussel, 17 april 1940, *Rev. prat. Not.,* 1940, 423 (weigert een Belgische vrouw de echtscheiding omdat de Spaanse wet – art. 1344 – deze niet kent).

[3] Rb. Brussel, 30 juni 1967, *Rev. prat. Not.,* 1967, 432 (scheiding van goederen, Italiaans stelsel).

[4] F. Rigaux, *Droit internationlal privé,* nr. 386 ; annotaties van F. Lainé in *Rev. prat. Not.,* 1967, 53 en 433.

[5] P. Graulich, *Principes de droit international privé,* Parijs, 1961, nr. 167 ; E. Spanoghe en F. Bouckaert, "Overzicht van rechtspraak. Internationaal privaatrecht", *T.P.R.,* 1966, 441.

[6] E. Preaux, noot onder Hof Brussel, 7 juli 1943, *J.T.,* 1944, 41.

[7] Hof Brussel, 13 Juni 1931, *Bull. Inst. belge dr. comp.,* 1932, 53.

[8] P.W. van der Ploeg in *Les régimes patrimoniaux* (zie voetnoot 1), 896.

[9] J.G. Sauveplanne, *Elementair internationaal privaatrecht,* Deventer, 1971, 30 ; *W.P.N.R.,* nrs. 4737 en 4924 ; R.D. Kollewijn, *Tien jaren Nederlandse Rechtspraak Internationaal Privaatrecht* (1954-1963), Leiden, 1966.

[10] Frankrijk opteert voor de gemeenschappelijke woonplaats en Duitsland voor de nationale wet van de man ; zie C. Reitmann in *Les régimes matrimoniaux et les successions en droit international privé,* Brussel, 1963, 324.

11. Een ander deel van de doctrine blijft voor de verwijzing naar het huwelijksgoederenrecht de nationale wet van de man trouw[11].

12. Met het oog op de Belgische rechtssfeer mag uit het voorgaande besloten worden, dat de nationale wet van de man determinerend zal zijn voor het huwelijksgoederenrecht. De man heeft de Belgische nationaliteit en deze heeft tot gevolg, dat beide echtgenoten gehuwd zijn naar het Belgisch stelsel; het onroerend goed dat de man in België geërfd heeft, blijft hem eigen en valt buiten de gemeenschap.

13. De vraag blijft open, in welke mate de Belgische notaris – en daarin verschilt zijn taak van die van de rechtsleer[12] – de aandacht van de partijen moet vestigen op het feit dat de voorgestelde oplossing (keuze van het stelsel volgens de conflictenregels) misschien niet door de Nederlandse rechter gevolgd wordt. Dit wordt hierna onderzocht (nr. 34).

II. DE GEVOLGEN VAN DE ECHTSCHEIDING

A. *De retroactieve gevolgen van de echtscheiding tussen echtgenoten*

14. In *België* doet het Gerechtelijk Wetboek de patrimoniale gevolgen tussen de echtgenoten terugwerken tot op de dag van de eerste verschijning voor de voorzitter van de rechtbank bij de echtscheiding door onderlinge toestemming (art. 1304 Ger.W.), en tot op de dag van de vordering bij de echtscheiding op grond van bepaalde feiten (art. 1278 Ger.W.)[13].

15. Dit heeft tot gevolg, dat een nalatenschap die na die eerste verschijning resp. na de vordering opengevallen is, eigen blijft aan de echtgenoot aan wie de erfenis is toegevallen, wat ook het stelsel zij waaronder de echtgenoten gehuwd zijn[14].

Het brengt ook mee, dat de verkoopprijs van een eigen goed dat na een van die tijdstippen verkocht werd, niet meer in de gemeenschap valt[15].

De wetgever heeft zo een middel verstrekt om te beletten dat de echtgenoten gedurende de rechtspleging met bedrieglijk opzet de omvang van de gemeenschap verminderen[16]; als de echtgenoten voornemens zijn het gemeenschappelijk leven te beëindigen, is het ondenkbaar dat zij de gemeenschap, waarvan de partner de helft zal opstrijken, nog moeten aanvullen.

16. De retroactieve gevolgen bestaan niet in *Nederland.*

Naar wat bepaald is in het Nederlandse Burgerlijk Wetboek (artt. 149c en 149d) eindigt "het huwelijk door echtscheiding of door ontbinding na scheiding van tafel en bed". Terloops zij opgemerkt, dat de echtscheiding door onderlinge toestemming niet bestaat.

Een ander verschilpunt, dat ons onderwerp meer aanbelangt, is dat de echtscheiding geen retroactieve uitwerking heeft tussen de echtgenoten wat hun goederen betreft. Art. 163 Ned. B.W. bepaalt zeer duidelijk, dat de echtscheiding tot stand komt door de inschrijving van het vonnis in de registers van de burgerlijke stand[17].

J.C. Klaassen merkt op: "Met name ontbreekt een bepaling, die de vrouw gedurende het geding van de echtscheiding of scheiding van tafel en bed beschermt tegen de man"[18].

B. *Het verschil volgens intern recht*

17. In de twee nationale rechtssystemen regelt elke wetgever de gevolgen tussen de echtgenoten op een andere wijze. In België werkt de echtscheiding terug, in Nederland niet.

Aangezien elke echtgenoot in België de erfenissen behoudt die hij sinds de dagvaarding verkrijgt, terwijl hij in Nederland zijn persoonlijke erfenissen pas mag behouden als hij ze na de echtscheiding verkregen heeft, lijkt het onmogelijk de boedelverdeling uit te voeren door een bedrag uit een zelfde erfenis aan de ervende echtgenoot toe te bedelen en het nogmaals in twee aandelen tussen beiden te verdelen.

[11] A.R. De Bruyn, *Het Nederlands Huwelijksvermogensrecht,* Arnhem, 1971, I, 30; Hoge Raad, 17 mei 1929, *N.J.,* 1929, nr. 1279; P.J. van Ommeren, *Jurisclasseur notarial, Droit comparé, Pays Bas,* nr. 153.

[12] Zie nr. 35.

[13] Art. 1278 Ger.W. neemt art. 266bis B.W. over, dat ingevoerd werd door art. 7 van de Wet van 14 december 1935. Art. 1304 Ger.W. neemt art. 294bis B.W. over, dat ingevoerd werd bij de Wet van 20 juli 1962. Zie De Page, I (1962), nr. 1026.

[14] De Page, I, nr. 967, merkt op dat de algemene bepalingen van art. 266bis B.W. tamelijk beperkt zijn.
Ze zijn niet toepasselijk op het optierecht dat de vrouw heeft om de gemeenschap te aanvaarden of te verwerpen, want zij kan deze optie slechts uitoefenen na de overschrijving van het vonnis.
Aangezien de gevolgen van de echtscheiding uitsluitend tussen echtgenoten een retroactieve kracht hebben en niet ten aanzien van derden, zou de roerende nalatenschap die de vrouw toevalt, naar intern recht toch in de gemeenschap vallen en aan de schuldeisers ten goede komen, zo de man failliet verklaard werd na de dagvaarding en vóór de verdeling van de boedel. Rb. Antwerpen, 10 februari 1938, *R.W.,* 1937-38, 1294, kon zich over dit punt niet uitspreken, omdat het vonnis van echtscheiding kracht van gewijsde had verkregen bij het tot stand komen van de Wet van 14 december 1935 (art. 266 bis B.W.).
Zie ook Hof Brussel, 10 december 1943, *Rev. prat. Not.,* 1944, 367, en Kort ged. Brussel, 16 april 1942, *Rev. prat. Not.,* 1944, 365.

[15] Hof Brussel, 21 oktober 1951, *Pas.,* 1952, II, 79 (koopsom van een eigen onroerend goed).

[16] Rb. Luik, 10 april 1940, *Rev. prat. Not.,* 1942, 462.

[17] A.R. De Bruyn, *Het Nederlandse Huwelijksvermogensrecht,* I, nrs. 162 en 158.

[18] J.G. Klaassen, *Huwelijksgoederenrecht,* Zwolle, 1956, 45.

Naar welke wet zal de notaris verwijzen in een minnelijke overeenkomst van boedelscheiding of zo de partijen het niet eens zijn met de door hem voorgestelde oplossing ? Voor welke rechter zal de advocaat het geding aanhangig maken ? Als elke partij het geding van scheiding en deling voor zijn nationale rechter aanhangig maakt, over welke moeilijkheden zal men dan niet struikelen !

18. Of moeten beide notarissen twee afzonderlijke akten van vereffening opmaken met betrekking tot de goederen die zich binnen het land in kwestie bevinden, zodat twee boedels samengesteld worden, elk beheerst door een verschillende wet[19] ?

Is die oplossing niet eenzijdig of geeft het internationaal privaatrecht niet de mogelijkheid van een eenvormige en billijke oplossing, waarbij een zelfde gemeenschap door een zelfde wet beheerst wordt[20] ?

C. *De op de echtscheiding toepasselijke verwijzingsregels*

19. De echtscheiding is, volgens de bepaling van Mazeaud[21], de verbreking van de huwelijksband, gerechtelijk uitgesproken tijdens het leven van de echtgenoten op verzoek van beiden of van een van hen. Het is een instituut dat de familie raakt en waarbij de openbare orde de privé-belangen overheerst[22].

In het *interne recht* van elk land raakt de echtscheiding niet alleen het personenrecht ; zij omvat vele elementen die verbonden zijn met de rechtspleging (bevoegdheid, vormvoorschriften)[23], de familiale (bewaking, opvoeding, bezoekrecht)[24] en financiële (uitkering tot onderhoud, beheer van het vermogen) rechten en verplichtingen ten aanzien van de uit het huwelijk geboren kinderen, de uit de verbreking van de huwelijksband voortvloeiende verplichtingen (afzonderlijk domicilie, dragen van de naam), de financiële gevolgen (einde van huwelijksvermogensstelsel, alimentatie), de sancties (art. 300 B.W.) en uiteindelijk de moeilijkheden die gedurende het geding tussen de echtgenoten rijzen (voorlopige maatregelen).

20. In het *internationaal privaatrecht* vertoont de echtscheiding dezelfde verscheidenheid, waarbij elk element de keuze van de aangepaste wetgeving vooropstelt : de wet van de rechter, de nationale wet van de man, de wet van de woonplaats der echtgenoten, de wet van het kind.

21. In beginsel is de staat en bekwaamheid van personen op internationaal vlak gebaseerd op het persoonlijk statuut, naar hetgeen is bepaald bij art. 3, lid 3, B.W.[25]. Maar de verbreking van de huwelijksband is het gevolg van een vonnis, zodat ook de wet van de rechter en van de rechtspleging de sfeer van de nationale wet zal vernauwen. De precieze afbakening van de grenzen is soms moeilijk.

22. De echtscheiding omvat onder meer :

a) De vraag naar de toelaatbaarheid van de echtscheiding. Volgens de Italiaanse wet vóór het van kracht worden van de Wet van 1 december 1970 was de echtscheiding verboden[26] ; dat is nog het geval in Spanje[27].

b) De gronden van de echtscheiding. Volgens de Zwitserse wet is overspel na zes maanden geen grond tot echtscheiding meer[28] ; de bekentenis van de Ne-

[19] De splitsing in zoveel boedels als er landen zijn waar zich goederen bevinden, wordt thans algemeen aangenomen in het erfrecht. Volgens het Belgische internationaal privaatrecht wordt de nalatenschap beheerst door de wet van de laatste woonplaats van de *de cujus* voor de roerende goederen en door de wet van de ligging der goederen voor de onroerende *goederen*. Zie R. Dechamps in *Les régimes matrimoniaux et les successions en droit international privé*, Brussel, 1963, 157.

[20] Het huwelijksgoederenrecht is aan één wet verbonden. In Frankrijk en België tracht men zoveel mogelijk één boedel te maken, beheerst door een zelfde wet, om de toepassing te vermijden van verschillende wetten naar gelang van de ligging der goederen : Planiol, Ripert et Boulanger, *Traité pratique de droit civil français*, 1957, VIII, nr. 9 (1), blz. 32.
Volgens het Engels internationaal privaatrecht is ook het huwelijksgoederenrecht onderworpen aan de wet van de woonplaats van de echtgenoten voor de roerende goederen en aan de wet van de plaats van de ligging der goederen voor de onroerende goederen (G.D. Goldberg, "The assignment of Property on marriage", *The International and Comparative Law Quarterly*, 1970, 557).
Een Italiaan, zonder huwelijkscontract gehuwd, die onroerende goederen erft in Italië, Frankrijk, België en Nederland, behoudt ze als eigen goederen in de eerste drie landen (scheiding van goederen in Italië, gemeenschap van aanwinsten in Frankrijk, wettelijke gemeenschap in België) en zal de helft ervan moeten afstaan aan zijn vrouw in Nederland (algehele gemeenschap).

[21] H., L. et J. Mazeaud, *Leçons de droit civil. Les personnes*, deel I, 3e boekdeel, Parijs, 1967, nr. 1404 ; A. Kluyskens, *Beginselen van burgerlijk recht. Personen en Familie*, Antwerpen, 1942, nr. 434.

[22] De Page, I, nr. 843.

[23] Artt. 1254-1319 Ger.W. ; bewaking van het kind (artt. 1258, derde lid, 1279-1288 Ger.W. ; art. 302 B.W.), alimentatie (art. 1258, derde lid, Ger.W.), afzonderlijke woonplaats (art. 1271 Ger.W.), verdeling der gemeenschap (art. 1287 Ger.W.), verzegeling van de roerende goederen (art. 1282 Ger.W.), vordering van een uitkering tot levensonderhoud (art. 1320 Ger.W.), strafrecht (art. 387 Sw.), enz.

[24] Hof Brussel, 23 oktober 1964, *Clunet*, 1965, 676 met noot Abrahams ; *Pas.*, 1965, II, 211 (vertrouwt de kinderen aan de moeder toe in weerwil van een overeenkomst van 1955 die door de rechtbank van Haïfa bekrachtigd was).

[25] De Page, I, nr. 848bis.

[26] F. Pocar, "La loi italienne sur le divorce du 1 décembre 1970", *Rev. crit. dr. int. priv.*, 1971, 175.

[27] A. Miaja de la Muela, *Derecho internacional privado*, Madrid, 1969, II, 294.

[28] Art. 137 Zw. B.W. : "L'action (en divorce) se prescrit par six mois à compter du jour où l'époux offensé a connu la cause du divorce, et dans tous les cas, par cinq ans depuis l'adultère".

derlandse vrouw betreffende overspel als geldige grond in Nederland druist in tegen de Belgische openbare orde[29].

c) De voorlopige maatregelen. Het territoriaal statuut van de politiewetten (art. 3, eerste lid, B.W.) geeft de Belgische rechter bevoegdheid om over de voorlopige maatregelen inzake echtscheiding te beslissen, zelfs al is hij niet bevoegd om over de echtscheiding zelf uitspraak te doen[30].

d) De rechtspleging.

e) De gevolgen van de echtscheiding (alimentatie, retroactieve kracht, enz.).

Verschillende wetten zijn op de instelling toepasselijk[31].

D. *De gevolgen van de echtscheiding tussen echtgenoten in het Belgische internationaal privaatrecht*

23. De rechtsleer[32] en de rechtspraak[33] zijn het niet eens over het antwoord op de vraag welke wet die gevolgen zal bepalen. Daar de wet die van toepassing is op de echtscheiding niet noodzakelijk samenvalt met de wet van het huwelijksvermogensstelsel, zal men moeten nagaan of de retroactieve gevolgen van de echtscheiding een fase van de verdeling van de gemeenschap zijn dan wel een sanctie van de echtscheiding. In het eerste geval is de wet van het huwelijkscontract van toepassing, in het tweede de wet op de echtscheiding[34].

Wij zijn van mening, dat de eerste wet moet gelden : a) omdat de eenvormigheid meer rechtszekerheid biedt ; b) omdat er een nauw verband met het patrimoniaal statuut van de echtgenoten bestaat ; c) omdat dit effect niet tegen de openbare orde ingaat.

24. a) Om redenen van eenvormigheid moet getracht worden heel het statuut aan dezelfde wet te onderwerpen ; indien de classificatie van de elementen die aan de ene of aan de andere wet onderworpen zijn te subtiel wordt, zal de onnauwkeurige grens tussen beide instellingen (huwelijksvermogen en echtscheiding) een duidelijke en vaststaande oplossing beletten[35].

25. b) De meerderheid van de rechtsleer meent, dat de omvang van de gemeenschap, de datum van het begin en van het einde van elk regime, de bepalingen omtrent het eigen karakter der goederen en de vereffening en deling beheerst worden door de wet van het huwelijksstelsel[36].

De zeer speciale onverdeeldheid die "gemeenschap"[37] genoemd wordt, wordt beheerst door bijzondere wetten die eigen zijn aan elke wetgeving ; de wetgever bepaalt de wijze waarop een actief bestanddeel in die boedel valt of niet, en de termijn binnen welke die onverdeeldheid blijft bestaan. De Belgische wetgever oordeelt, dat die gemeenschappelijke boedel, bestemd voor de gelijke verdeling van de winsten en de lasten van het gezin, geen zin meer heeft als de reden van bestaan ervan (het gezinsleven van man en vrouw) een einde zal nemen. Hij oordeelt bijgevolg dat vanaf het ogenblik waarop aan dit huwelijksleven op plechtige wijze (door een verklaring voor de voorzitter van de rechtbank of door de dagvaarding) een einde wordt gemaakt of minstens als men voornemens is er een einde aan te maken, elke echtgenoot eigenaar moet worden en blijven van wat hij verdient of verkrijgt. Als nauw verbonden met dit patrimoniaal statuut is dus de wet van het huwelijksvermogen toepasselijk op die gevolgen, met name de nationale wet van de man, en in het geval dat ons bezighoudt, de Belgische wet (zie nr. 12).

26. De rechtbank te Luik past de nationale wet van twee Tsjechische echtgenoten toe en wijst het enige huis van de gemeenschap, gelegen te Boncelles, toe aan de vrouw, die de echtscheiding in haar voordeel

[29] Rb. Hasselt, 2 september 1969, *Pas.*, 1969, III, 112 ; *adde :* Hof Gent, 31 maart 1960, *Rev. Prat. Not.*, 1963, 236.

[30] Vred. Luik, 27 juli 1965, *J. Liège,* 1965-66, 95 ; A. Piérard, *Divorce et séparation de corps,* Brussel, 1929, III, nr. 886, rechtvaardigt de tussenkomst van de rechtbank op humanitaire gronden tot bescherming van de echtgenoten of hun kinderen ; A. Pasquier en E. Liekendael, "Divorce et séparation de corps", *R.P.D.B.*, Compl. I, nr. 608 ; Rb. Brussel, 29 oktober 1970, *J.T.* 1971, 735. *Anders :* E. Spanoghe, "Examen de jurisprudence", *R.C.J.B.*, 1950, 362 ; Rb. Brussel, 6 maart 1968, *R.W.*, 1968-69, 1136.

[31] Het onderzoek naar de mogelijke wetten wordt beschreven bij H. Batiffol, *Traité élémentaire de droit international privé,* 1955, nrs. 458-474 ; *Jurisclasseur notarial,* 1e deel, fascicule 547, Tw. *Divorce,* nrs. 204-216 ; J.-M. Bischoff, *La compétence du droit français dans le règlement des conflits de lois,* Parijs, 1959, nr. 42.

[32] F. Rigaux in *Les régimes matrimoniaux et les successions en droit international privé,* 1963, 148 ; L. De Vos, *Le problème des conflits de lois,* Brussel, 1946, II, nr. 485 ; A. Pasquier en E. Liekendael, *o.c.*, nr, 611 ; H. Batiffol, *o.c.*, nr. 470.

[33] Rb. Gent, 26 april 1950, hervormd door Hof Gent, 21 februari 1951, *Pas.*, 1951, II, 62.

[34] F. Rigaux, *Droit international privé,* nr. 395.

[35] E. Bartin, *Principes de Droit International Privé* 1932, II, 282, zegt : "Il me paraît impossible de dissocier dans l'ordre des conflits de lois, les deux sanctions : le recours à la commune renommée et la perte de la jouissance légale des biens".

[36] J.P. Niboyet, *Traité de droit international privé français,* V, nr. 1517 ; *Pand.B., Séparation de corps et divorce en droit international privé,* Deel 97, p. 495, nrs. 38 en 39 ; Batiffol, *o.c.*, nr. 472 ; Pasquier en Liekendael, *o.c.*, nr. 611 ; Hof Luik, 4 maart 1959, *Rev. prat. Not.*, 1960, 322 : de vereffening van de gemeenschap geschiedt volgens de wet van de man ; Lerebours-Pigeonnière, *Précis de droit international privé,* Parijs, 1937, nr. 341 : perken tegenover derden.

[37] P. Didier, *L'option de la femme commune en biens,* Parijs, 1957, 1 : "La communauté est un régime dont le nom même prouve qu'il est destiné à satisfaire l'intérêt commun du mari et de la femme. La répartition égale des bénéfices entre les époux et des charges du mariage est assurément sa raison véritable".

bekomen had, omdat zij de prijs ervan had betaald met penningen die zij van haar familieleden in Amerika ontvangen had. Het vonnis steunt op art. 28 van de Tsjechische Wet van 7 december 1949 dat de schuldige echtgenoot zijn deel ontzegt in gemene goederen tot verkrijging waarvan hij niet bijgedragen heeft[38].

27. c) De toepasing van de nationale wet kan geweerd worden, zo de vreemde bepaling in strijd is met de Belgische internationale orde of een sanctie van de echtscheiding uitmaakt[39].

Ofschoon niet uitdrukkelijk als zodanig vermeld, scheen de openbare orde voor het Hof van Beroep te Gent een reden te zijn om de sanctie te verwerpen die de Circuit Court te Illinois in 1942 had uitgesproken tegen een schuldige echtgenote van Belgische nationaliteit : de Amerikaanse rechter had haar vervallen verklaard van alle goederen die zij in gemeenschap met haar Amerikaanse man bezat, onder meer een huis te Eeklo[40]. Rigaux[41] – die vaststelt dat het vonnis dubbelzinnig is – ziet daarin een sanctie van de echtscheiding, als zodanig onderworpen aan de wet van de echtscheiding of van de rechter[42].

28. De wet van 27 juni 1960[43] – die soms als onvoltooide wetgeving bestempeld wordt – heeft de toelaatbaarheid en de gronden van de echtscheiding onderworpen aan de wet van de rechter (lex fori) wanneer minstens een van de echtgenoten niet de Belgische nationaliteit bezit. Vele Belgische vrouwen konden de echtscheiding tegen hun man niet bekomen, omdat de toepassing van zijn peroonlijk statuut de echtscheiding verbood. Daar het Hof van Cassatie er in het Rossi-arrest[44] niet toe kon besluiten op grond van art. 3 B.W. de persoonlijke leer te verlaten en een baanbrekende richting in te slaan zonder de tussenkomst van de wetgever, diende senator Rolin bij de Senaat een wetsvoorstel in, dat op 9 juli 1960 in het Staatsblad verscheen als de Wet van 27 juni 1960, een wet die eigenlijk een dringende wet was, geïnspireerd om sociale wantoestanden te verhelpen.

[38] Rb. Luik, 23 maart 1921, *J.T.*, 1961, 363, *Rev. prat. Not.*, 1961, 259 ; E. Spanoghe en F. Bouckaert, "Overzicht van rechtspraak", *T.P.R.*, 1966, 419 (nr. 8) en 439.

[39] A. Pasquier en E. Liekendael, *o.c.*, nr. 611.

[40] Hof Gent, 21 februari 1951, *Pas.*, 1951, II, 62.

[41] F. Rigaux in *Les régimes matrimoniaux et les successions en droit international privé*, 149.

[42] G. van Hecke en F. Rigaux, "Examen de jurisprudence", *R.C.J.B.*, 1965, 348.

[43] Ph. Francescakis en P. Gothot, "Une réglementation inachevée du divorce international", *Rev. crit. dr. int. privé*, 1962, 246-282 ; F. Bouckaert, "Kanttekeningen bij de Wet van 27 juni 1960", *R.W.*, 1962-63, 299; R. Abrahams, *Journ. Dr. Int. Privé*, 1966, 765 ; A. Pasquier en E. Liekendael, *o.c.*, nr. 594.

[44] Cass., 16 mei 1952, *Pas.*, 1952, I, 592 ; Cass. (Ver. Kamers), 16 februari 1955, *R.W.*, 1954-55, 1797.

De vele auteurs die de wet van 1960 hebben besproken, beperken hun onderzoek tot de toelaatbaarheid en de gronden van de echtscheiding, zodat hieruit mag afgeleid worden dat de gevolgen van de echtscheiding aan het persoonlijk statuut onderworpen blijven. In het geval dat ons bezighoudt werd de echtscheiding trouwens door de Nederlandse rechter toegestaan, zodat de wet van 1960 zonder invloed is op het geval[45].

29. Na de Belgische collisieregels toegepast te hebben, kunnen wij tot het besluit komen, dat de gevolgen van de echtscheiding wel degelijk verbonden zijn met het persoonlijk statuut van de echtgenoot, in dit geval de nationale wet van de man. Bijgevolg is de erfenis, wat de onroerende goederen betreft, eigen aan de man wegens het criterium van het Belgisch wettelijk stelsel en, wat de roerende goederen betreft, ook eigen aan de man als hem toevallend na de vordering tot echtscheiding (art. 1273 Ger.W).

E. *Het Nederlandse internationaal privaatrecht*

30. Die speciale, aan het Belgische recht eigen gevolgen vindt men niet terug in Nederland. De reactie van de Nederlandse rechter is dan ook te voorzien : hij zal naar de nieuwe tendens van rechtsleer en rechtspraak het huwelijksvermogen aan de wet van de gemeenschappelijke woonplaats aanknopen[46], of indien hij volgens de andere tendens van de rechtsleer (zie nr. 11) het huwelijksvermogen aanknoopt aan de nationale wet, beslissen, dat de in België geldende retroactieve gevolgen strijdig zijn met de Nederlandse openbare orde, te weten met de onveranderlijkheid van de huwelijksvoorwaarden. Daarop kan worden gerepliceerd, dat de Nederlanders volgens art. 118 Ned. B.W. de mogelijkheid hebben om na ten minste één jaar huwelijk met goedkeuring van de rechtbank hun huwelijkse voorwaarden te wijzigen.

Wij hebben geen auteur gevonden die deze aanknopingspunten onderzoekt ; alleen beweert Sauveplanne : "De gevolgen der echtscheiding, zoals alimentatie en zorg voor de kinderen, worden veelal afzonderlijk aangeknoopt aan de wetten die de betrokken rechtsverhoudingen beheersen"[47].

Er is toch veel kans dat de Nederlandse rechter de Belgische collisieregel zal verwerpen, zijn jurisdictie toepassen en de retroactieve gevolgen afwijzen.

31. Het zou ons te ver voeren hier te onderzoeken in welke mate het vonnis van de Nederlandse rechter ingevolge *internationale verdragen* uitwerking kan krijgen.

Noch het Haagse Echtscheidingsverdrag van 12 juni

[45] A. Pasquier en E. Liekendael, *o.c.*, nr. 609.

[46] Zie nr. 10 en voetnoot 9.

[47] J.G. Sauveplanne, *Elementair internationaal privaatrecht*, 31.

1902[48], opgezegd door België op 31 oktober 1918 en door Nederland op 1 juni 1969, noch het Beneluxverdrag van 11 mei 1952[49] (nog steeds niet van kracht) kunnen enige hulp bieden.

32. Het Brusselse Executieverdrag van 27 september 1968, dat sinds 1 februari 1973 in België van kracht is[50], heeft uitdrukkelijk de uitvoerbaarheid van vreemde vonnissen uitgesloten, indien de oorspronkelijke rechter toepassing heeft gemaakt van zijn nationale collisieregels omtrent het huwelijksgoederenrecht of de staat van personen (art. 27, lid 4), tenzij de vreemde rechter tot een zelfde toepassing besluit als de aangezochte rechter.

Naar luid van art. 56 van het Brusselse Verdrag blijven de in art. 55 vermelde overeenkomsten van kracht ten aanzien van onderwerpen waarop het Verdrag niet van toepassing is. Daar het huwelijksgoederenrecht uit het toepassingsgebied van het Verdrag uitgesloten is (art. 1), blijft voor dat onderwerp het Belgische-Nederlands Executieverdrag van 28 maart 1925 van toepassing. Volgens dit laatste verdrag moet de rechter nagaan of bepaalde punten niet strijdig zijn met de openbare orde[51]. Indien de toepassing van de vreemde collisieregels een zodanige tegenstrijdigheid inhoudt, is er geen universele oplossing van het probleem mogelijk.

33. Indien de meeste goederen in België gelegen zijn, zal het vonnis in België uitgevoerd moeten worden. Ofwel is het een Belgisch vonnis, dat dan uitgevoerd wordt volgens het Belgisch recht, ofwel is het een vreemd vonnis, waarvoor het exequatur overeenkomstig het verdrag van 1925 moet verkregen worden : het moet dan aangepast zijn aan de Belgische collisieregels, zodat de dading waarover hierna gesproken wordt, wel veel kans heeft om in België te zegevieren.

III. DE ROL VAN DE NOTARIS IN HET I.P.R.

34. Het is vanzelfsprekend, dat de Belgische notaris het Belgisch internationaal privaatrecht, en wanneer dit volgens zijn collisieregels naar de Nederlandse wet verwijst, ook deze wet zal toepassen ; de notaris vervult in dat opzicht dezelfde rol als de rechter.

De taak van de rechter verschilt van die van de notaris hierin, dat de eerste de uitwerkselen van zijn beslissing territoriaal moet beschouwen, terwijl de tweede dienaangaande o.i. een ruimere opvatting moet hebben. De rechter is niet bevoegd om de gevolgen te ontleden, die zijn vonnis zal hebben in het vreemd land waarmee het geschil verband houdt ; als hij zich gaat afvragen of de adoptie van een Franse minderjarige door Belgische ouders wel zal aanvaard worden door zijn Franse collega, zou hij de censuur van het Hof van Cassatie kunnen oplopen[52].

35. Daartegenover is de notaris ertoe gehouden volgens art. 3 van de Ventôsewet de hulp van zijn ambt te verlenen om als raadsman van de partijen authenticiteit te geven aan hun overeenkomsten en de uitvoerbaarheid van zijn akten te verzekeren. Praktische redenen zetten hem ertoe aan de te verdelen boedel in zijn geheel te vereffenen ; hij moet een oplossing vinden die beide partijen bevredigt.

36. Gesteld dat de Belgische echtgenoot in de nalatenschap van zijn vader een effectenportefeuille bij een Zwitserse bank vindt : beide echtgenoten bezorgen de Zwitserse bankier een akte van bekendheid of een internationale consultatie[53], afgeleverd door hun nationale notaris, waaruit blijkt dat volgens het recht van de man de hele portefeuille aan hem toekomt, maar volgens het andere document dit bezit tussen beide echtgenoten moet verdeeld worden. Zonder de handtekening van beide partijen, man en vrouw, zal de Zwitserse bankier de effecten niet uit handen geven ; om ze in hun bezit te krijgen zullen de partijen zich moeten wenden tot de rechter van de ligging der goederen, en deze rechter zal waarschijnlijk zijn eigen, Zwitserse, collisieregels toepassen.

Het is duidelijk dat in zulk geval een oplossing moet gevonden worden – reden waarom wij de taak van de notaris ruimer zien dan die van de rechter –, een oplossing waarbij de hele boedel wordt verdeeld en die beide partijen bevredigt. "Het doel van de conflictenregels is een billijke oplosing te vinden voor de private rechtsverhoudingen", zegt Rigaux[54].

37. De oplossing van een internationaal probleem kan gevonden worden in de terugwijzing of in de wilsautonomie.

Het Hof van Beroep te Gent bleef bij een territoriale oplossing en vond geen universele oplossing om door één intern gerecht te laten beslechten het probleem van een globale ouderlijke boedelverdeling, waarbij een Belgische vader aan zijn Belgische zoon een hofstede

[48] P. Poullet, *Manuel de droit international privé*, nr. 380 zie ook het voorontwerp der Haagse Conferentie over de erkenning van de echtscheiding (11e sessie, 8 oktober 1968), in *Rev. Crit. Dr. Int. Priv.*, 1968, 812.

[49] De tekst van het Beneluxverdrag van 11 mei 1951 is opgenomen in *W.P.N.R.*, maart-april 1968, en in *Rev. Crit. Dr. Int. Priv.*, 1968, 812.

[50] Het Europees Executieverdrag van 27 september 1968 (Wet van 13 januari 1971, *Staatsblad*, 31 mei 1971) is in werking getreden op 1 februari 1973. Het heeft het Belgisch-Nederlands Executieverdrag van 28 maart 1925 (Wet van 16 augustus 1926, *Staatsblad*, 27 september 1929) slechts gedeeltelijk opgeheven. Zie A. Fettweis, *De bevoegdheid*, Antwerpen, 1971, nrs. 438-444. De tekst van het Verdrag is opgenomen in *Rev. Not. B.*, 1971, 178.

[51] Zie *R.P.D.B.*, V° Exequatur, nrs. 184-197 en art. 11 van het Verdrag van 1925.

[52] Rb. Luik, 26 november 1962, *J. Liège*, 1962-63, 117 ; G. van Hecke en F. Rigaux, *R.C.J.B.*, 1965, 333.

[53] G. van Hecke en F. Rigaux, *R.C.J.B.*, 1970, 272, nr. 4.

[54] F. Rigaux, *Droit international privé*, nr. 74.

te Waterland (België) en aan andere kinderen, eveneens van Belgische nationaliteit, landerijen in Nederland had geschonken[55]. Een annotator betreurt, dat de rechter niet de beslissing heeft genomen het hele geval aan de Belgiche wet te onderwerpen wegens "het traditioneel verband tussen bevoegdheids- en collisieregels"[56].

38. Zou de beste oplossing niet zijn een overeenkomst bij wijze van internationale dading voor te stellen? Inderdaad, wanneer er tegenstrijdigheid bestaat tussen de collisieregels van de twee landen, moeten de partijen toegevingen doen ten einde voor het concrete geval (verdeling van de gemeenschap) een globale oplossing te vinden en een vergelijk te treffen. Zijn dan niet alle elementen aanwezig die een dading definiëren, volgens art. 2044 B.W.: "een contract, dat een gerezen of een toekomstig geschil veronderstelt, waaraan de partijen een einde willen maken, door tegemoetkoming van beide kanten" ?[57]

Een zorgvuldige redactie van de akte, waarbij de betwistingen nader zijn omschreven, biedt dan een voldoende zekerheid om te beletten, dat de overeenkomst aangevochten wordt wegens benadeling of op andere gronden die uitsluitend aan de toepassing van twee conflictenregels zouden te wijten zijn; de internationale openbare orde zal ook hier kunnen afwijken van de interne openbare orde en verzachtend werken in verband met een eis tot vernietiging die op tegenstrijdigheid van conflictenregels zou gebaseerd zijn. De dading dient vanzelfsprekend beperkt te zijn tot het geschil dat het gevolg is van die tegenstrijdigheid.

39. Wij menen dat een grote onzekerheid op die wijze ten einde gebracht kan worden.

De onzekerheid van elk internationaal geval en de verantwoordelijkheid die de rechter op de notarissen pleegt te leggen, werken remmend op hun creatieve rol; indien de rechter geen universele oplossing kan bieden, zou hij minstens de poging van de notaris moeten goedkeuren en hem niet in dat opzicht verantwoordelijk stellen. Anders wordt elke notaris of advocaat verlamd in het zoeken naar een oplossing.

40. Gedwongen door de vele praktische gevallen die zich voordoen, komen wij als nieuweling in het domein van het I.P.R. De lezer zal er zich van bewust zijn, dat elke oplossing onmogelijk is, zodra én de verwijzingsregels van de twee betrokken landen tegenstrijdig zijn[58], én de interne rechtsregels verschillen. Een praktische richtlijn of een commentaar als hulp voor de notariële praktijk zijn slechts voor sporadische gevallen te vinden, daar dit aspect meestal niet door de auteurs bestudeerd wordt[59].

Een praktische oplossing is bijgevolg noodzakelijk, een oplossing die steunt op de billijkheid en de nauwkeurige ontleding van het geval, liefst in samenwerking met juristen van de twee betrokken landen met het oog op een oplossing die de partijen zal bevredigen.

Het voorstel om door middel van een dading tot een oplossing te komen is misschien op het stuk van het I.P.R. niet verantwoord, maar dan is toch de volgende bedenking van Carbonnier het overwegen waard: "Il est ainsi une foule de relations, de conventions officieuses qui demeurent dans la nuit paisible du non-droit, parce que ceux qui les ont nouées n'ont pas eu la volonté de les porter au grand jour du droit"[60]. Is het niet zo dat in het kantoor van elke advocaat of notaris tal van problemen opgelost worden tot voldoening van de partijen?

In een debat betreffende de notariële praktijk en het I.P.R. te Aalst op 19 maart 1971 merkte prof. van Hecke op, dat de scherpzinnigheid van de jurist veelal een oplossing vindt, zodat de partijen niet voor de rechter moeten komen.

Wij zijn er ons van bewust geen oplossing gevonden te hebben; doch er is een probleem gesteld, dat een universele oplossing vraagt, niet een territoriale oplossing, maar een buiten de grenzen en zonder grenzen.

Jhr. Michel THUYSBAERT
Notaris

[55] Rb. Gent, 16 juni 1970, *T. Not.*, 1972, 58.

[56] F. Bouckaert, "Ascendentenverdeling in het internationaal privaatrecht". *T. Not.*, 1972, 52.

[57] J. De Gavre, *Le contrat de transaction*, Brussel, 1967, I, 22.

[58] Dit is eveneens het geval in het erfrecht, als volgens de wetgeving van een land de nalatenschap beheerst wordt door de nationale wet van *de cujus* en volgens die van het land door de wet van zijn woonplaats én de overledene woont in een land, waarvan hij de nationaliteit niet heeft én de regels van het erfrecht verschillen.

[59] F. Rigaux, "Le rôle du notaire vis-à-vis de l'étranger", Congres der Belgische Notarissen, 1957, 156; R. Dechamps, "Donation mortis causa contenue dans le contrat de mariage d'un italien domicilié en Belgique. Validité", *Ann. Not. Enr.*, 1969, 123.

[60] J. Carbonnier, *Flexible droit*, Parijs, 1971, nr. 30.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER—16 MEI 1973
Voorzitter : de h. Wauters
Raadsheer-verslaggever : de h. Versée
Advocaat-generaal : de h. Dumon
Advocaten : Mrs. P. Delafontaine en I. Claeys Boùùaert

Inkomstenbelastingen—1. Geschillen—Taak van het hof van beroep—2. Van het globaal inkomen aftrekbare lasten—Door echtgenoten samen aangegane schulden—Interesten—Aftrek op de inkomsten van de vrouw.

1. Om de belastingschuld vast te stellen beoordeelt het hof van beroep zelf in feite en in rechte, binnen de grenzen van het geschil, de bewijswaarde van de regelmatig aan het hof voorgelegde elementen van de zaak. Het is niet gebonden door de beoordelingen van de beslissing van de directeur of door de conclusies van de partijen. Het kan om andere redenen dan die van de beslissing of van de conclusie van de administratie beslissen, dat het beschikkend gedeelte van de beslissing gerechtvaardigd is.

2. Een bedrag van 14.200 fr. interesten dat aan een discontokantoor betaald werd had betrekking op een schuld die gemeenschappelijk door eiser tot cassatie en door zijn echtgenote werd aangegaan ; alleen deze laatste had inkomsten, met name een inkomen van roerende goederen en kapitalen, die dank zij bedoelde schuld verkregen of behouden werden.

Opdat de betaling van dergelijke interesten wettelijk zou mogen afgetrokken worden van de belastbare inkomsten van de echtgenote, is het voldoende dat zij met de zoëven vermelde inkomsten van de echtgenote kan geschied zijn.

Van Oost t/ De Belgische Staat

Gelet op het bestreden arrest, op 8 oktober 1971 gewezen door het Hof van beroep te Gent ;

Over het eerste middel, afgeleid uit de schending van artikel 97 van de Grondwet, 44, 45, 3°, 47, paragraaf 1, 276 van het Wetboek van de inkomstenbelastingen, 1138 van het Gerechtelijk Wetboek,

doordat het bestreden arrest in verband met het loon uitbetaald aan de meid, uitsluitend en alleen verklaart dat eiser dient te bewijzen dat de helft van het loon dat aan de meid uitbetaald werd, werkelijk een bedrijfslast uitmaakt en namelijk dat deze uitgave noodzakelijk met het uitoefenen van zijn beroep verband houdt en dat eiser dit bewijs niet levert, nu de algemene bemerking dat "geen enkel dokter en zeker niet een jong dokter, het zonder meid kan stellen", geenszins volstaat om dit bewijs te leveren,

terwijl de administratie, noch bij de taxatie, noch bij de beslissing, noch in conclusie het beroepskarakter van de helft van dit loon betwistte, maar slechts voorhield, dat geen aangifte werd gedaan zoals bepaald bij de artikelen 116 en 118 van het koninklijk besluit tot uitvoering van het Wetboek van de inkomstenbelastingen en dat de genietster niet nauwkeurig werd kenbaar gemaakt ; de conclusie van eiser van 1 juni 1970 bladzijde 2, inriep dat de administratie overigens de bijdragen voor de Rijksdienst voor Maatschappelijke Zekerheid betreffende de meid ten belope van 1.321 frank als bedrijfsonkost had afgetrokken, en de noot van 11 september 1970 bladzijde 3 aanvoerde, dat de controleur dit loon (met name de helft) als een bedrijfsonkost had afgetrokken ; met dergelijke motivering niet verwezen wordt naar een stuk uit het dossier, waaruit zou blijken dat het beroepskarakter van de helft van dit loon niet zou bewezen zijn, zodat het arrest ofwel geen of geen adequaat antwoord geeft (schending van artikel 97 van de Grondwet), ofwel de rechten van de verdediging schendt door een kwestie die geen van de partijen had opgeworpen, te beslechten zonder de debatten te heropenen :

Overwegende dat de directeur der belastingen eisers aanspraak om een bedrag van 29.850 frank, zijnde de helft van het loon uitbetaald aan een dienstmeid, als aftrekbare bedrijfsuitgave te doen aanvaarden, had verworpen om de redenen dat eiser noch de aangifte, noch de fiches, noch de opgave waarvan sprake in de artikelen 116 en 118 van het koninklijk besluit tot uitvoering van het Wetboek van de inkomstenbelastingen had ingediend overeenkomstig artikel 119 van hetzelfde koninklijk besluit, en dat de uitgave van 29.850 frank lonen aldus niet bewezen was, te meer de genietster de beweerde genoten vergoedingen niet in een aangifte in de personenbelasting had vermeld ;

Overwegende dat het arrest deze zelfde aanspraak verwerpt om de reden dat eiser "dient te bewijzen dat de helft van het loon dat aan de meid uitbetaald werd, werkelijk, zoals hij inroept, een bedrijfslast uitmaakt (artikelen 44 en 45 van het Wetboek van de inkomstenbelastingen) en namelijk dat deze uitgave noodzakelijk met het uitoefenen van zijn beroep verband hield ; dat requirant (thans eiser) dit bewijs niet levert ; dat zijn algemene bemerking dat 'geen enkele dokter en zeker niet een jonge dokter het zonder meid kan stellen' geenszins volstaat om dat bewijs te leveren" ;

Overwegende dat de materie van de belastingen de openbare orde raakt, zodat het hof van beroep, om de belastingschuld vast te stellen, zelf in feite en in rechte, binnen de grenzen van het geschil waarvan het kennis neemt, de bewijswaarde moet beoordelen van de elementen van de zaak die regelmatig aan het hof zijn voorgelegd ; dat het niet gebonden is door de beoordelingen van de beslissing van de directeur of door de conclusies van de partijen ; dat het om andere redenen dan die welke werden ingeroepen in de beslissing of in de conclusie van de administratie kan beslissen dat het beschikkend gedeelte van genoemde beslissing gerechtvaardigd is ;

Overwegende dat het hof van beroep geen kennis heeft genomen van een geschil dat niet door het beroep

van eiser aan het hof was voorgelegd en niet buiten de grenzen is getreden van het geschil dat wettelijk bij het hof aanhangig was gemaakt ; dat het arrest aan de administratie niets meer heeft toegekend dan hetgeen genoemde beslissing omvatte ;

Overwegende dat het arrest wettelijk heeft beslist dat de belastingplichtige het bewijs dient te leveren van de werkelijkheid en van het bedrag van de bedrijfsuitgaven en bedrijfslasten die hij van zijn inkomsten wil aftrekken ; dat het de redenen aangeeft waarom het oordeelt dat eiser ter zake aan deze bewijslast niet voldoet en zodoende de conclusie van eiser beantwoordt ;

Overwegende dat het arrest, bij het amtshalve wijzen, binnen de grenzen en voorwaarden zoals hierboven bepaald, op de elementen die de vestiging van de aanslag rechtvaardigen, niet gehouden was eiser te verzoeken zich dienaangaande te verdedigen, noch daartoe de heropening van de debatten te bevelen ;

Dat het middel niet kan worden aangenomen ;

Over het tweede middel, afgeleid uit de schending van artikel 97 van de Grondwet, 5, 6, 71, paragraaf 1, 2°, en paragraaf 2, eerste lid, 73 en 212 van het Wetboek van de inkomstenbelastingen, 1498 en 1499 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het bestreden arrest voorhoudt dat het bedrag aan betaalde interesten van 14.200 frank welke een schuld van de huwgemeenschap uitmaakt, elk voor de helft aan ieder van de leden van de gemeenschap van aanwinsten moet worden toegekend, dat de aftrek welke ter zake ingevolge artikel 71, paragraaf 1, 2°, van het Wetboek van de inkomstenbelastingen is toegelaten, moet beperkt worden, uitgaande van elke persoon en de samenstelling van zijn eigen inkomsten, zodat waar er in hoofde van de man geen roerende of onroerende inkomsten zijn, deze aftrek niet kan gedaan worden in zijnen hoofde en zijn helft verloren gaat, doch in hoofde van de echtgenote, welke meer dan voldoende roerende inkomsten heeft om het totaal van 14.200 frank te laten aftrekken, het arrest slechts toelaat haar helft af te trekken, maar toelaat dat de 14.200 frank eerst met een aftrek van 4.733 frank wordt verminderd als bedrijfslast, zodat de helft die de echtgenote mag aftrekken niet meer 7.100 frank is, maar slechts 14.200 frank — 4.733 frank = 9.467 frank : 2 = 4.734 frank,

terwijl, eerste onderdeel, ook al mocht het juist zijn dat het belastbaar inkomen in hoofde van ieder der echtgenoten of personen deel uitmakend van het gezin moet worden vastgesteld, om pas daarna te worden samengevoegd, niettemin moet worden rekening gehouden met de inkomsten en uitgaven die in de gemeenschap vallen, en deze zo maar niet over elk van de echtgenoten kunnen verdeeld worden, omdat deze gemeenschap nog niet is ontbonden, zodat deze uitgaven en inzonderheid voormelde schuld ten belope van 14.200 frank, welke een gemeenschapsschuld is, zowel in hoofde van de man als in hoofde van de vrouw kan worden afgetrokken zonder dat ze vooraf in twee wordt verdeeld, en dit des te meer klemt omdat de onderhavige gemeenschapsschuld kan betaald zijn geweest met de overgespaarde interesten afkomstig van een eigen goed der vrouw, met name het kapitaal in de zaak Ruant, die als dusdanig in de gemeenschap zijn gevallen,

en, tweede onderdeel, zelfs mocht men de stelling van de administratie aanvaarden, quod non, dan minstens de helft van de vrouw dient afgetrokken, dit is 7.100 frank, en niet 14.200 frank — 4.733 frank = 9.467 frank : 2 = 4.734 frank, te meer daar de aftrek als bedrijfslast verband houdt met het beroep van de man, eiser, die geneesheer is :

Overwegende dat naar luid van artikel 71, paragraaf 1, 2°, zoals deze paragraaf vernummerd werd bij artikel 4, paragraaf 2, 1°, van het koninklijk besluit nr 9 van 18 april 1967, en artikel 71, paragraaf 2, van het Wetboek van de inkomstenbelastingen, van de gezamenlijke netto-inkomsten van de verschillende in artikel 6 van voornoemd wetboek bedoelde categorieën worden afgetrokken de interesten van schulden aangegaan om onroerende of roerende inkomsten te verkrijgen of te behouden die in aanmerking komen bij het bepalen van het belastbaar inkomen, voor zover enerzijds zij niet reeds konden worden afgetrokken voor de vaststelling van die netto-inkomsten, en voor zover anderzijds zij niet meer bedragen dan het netto-inkomen van onroerende goederen vastgesteld na toepassing van de artikelen 8 en 10 van meervernoemd wetboek en dat van roerende goederen en kapitalen die in aanmerking komen voor de vaststelling van het belastbaar inkomen ;

Overwegende dat uit het arrest blijkt, enerzijds, dat het bedrag van 14.200 frank interesten dat aan het discontokantoor werd betaald betrekking heeft op een schuld die gemeenschappelijk door eiser, en met zijn toestemming door zijn echtgenote werd aangegaan, en, anderzijds, dat alleen deze laatste inkomsten heeft, met name een inkomen van roerende goederen en kapitalen, die dank zij bedoelde schuld verkregen of behouden werden ;

Overwegende dat opdat de betaling van dergelijke interesten wettelijk zou mogen afgetrokken worden van de belastbare inkomsten van de echtgenote, het volstaat dat zij met de zoëven vermelde inkomsten van de echtgenote kan geschied zijn ;

Overwegende dat uit het arrest blijkt dat eiser bij conclusie betoogd had dat de interesten konden betaald geweest zijn met deze inkomsten en het deze stelling niet tegenspreekt ;

Dat dienvolgens, door te beslissen dat slechts de helft van het saldo van de interesten, na het aannemen van een gedeelte ervan als bedrijfslast in hoofde van eiser, van de belastbare inkomsten van de echtgenote mag worden afgetrokken, het arrest de door het middel ingeroepen wetsbepalingen heeft geschonden ;

Dat het middel gegrond is ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest, doch enkel in zoverre het uitspraak doet over de aftrekbaarheid van de interesten betaald aan het discontokantoor ;

Verwerpt de voorziening voor het overige ;

Beveelt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing ;

Veroordeelt eiser in de helft van de kosten en verweerder in de andere helft ;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar het Hof van beroep te Brussel.

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER—20 JUNI 1973
Voorzitter : de h. Polet
Raadsheer-verslaggever : Ridder de Schaetzen
Advocaat-generaal : de h. Duchatelet
Advocaten : Mrs. Van Rijn en Dassesse

Arbeidsongeval—Nieuwe wet—Werking in de tijd—Blijvende arbeidsongeschiktheid—Basisloon—Verhoging op 1 januari 1972.

In geval van wijziging van een wetsbepaling tot vaststelling van de berekening van de vergoedingen die verschuldigd zijn ten gevolge van een arbeidsongeval of van een ongeval overkomen op de weg naar of van het werk, moet de rechter in principe de nieuwe wet ook toepassen op de vergoedingen verschuldigd wegens de gevolgen van een vroeger ongeval, die ontstaan of voortduren na de inwerkingtreding van die wet, tenzij de vergoeding op dat ogenblik reeds definitief is vastgesteld.

Art. 39, lid 1, van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, waarbij het maximum van het jaarloon dat in aanmerking moet worden genomen voor het vaststellen van de vergoedingen en renten, van 200.000 op 300.000 frank werd gebracht, is geen wettelijke bepaling waarbij een regel inzake aansprakelijkheid wordt gewijzigd.

Caisse commune de l'industrie charbonnière des bassins de Charleroi et de la Basse-Sambre t/ Tekia
(vertaling)

Gelet op het bestreden arrest, op 7 juli 1972 gewezen door het Hof van beroep te Brussel, zitting houdende te Bergen ;

Over de twee middelen samen, afgeleid, het eerste, uit de schending van de artikelen 2 van het Burgerlijk Wetboek, 39, lid 1, van de arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 en 97 van de Grondwet,

doordat het bestreden arrest, na te hebben aangenomen "dat de arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 de regels inzake aansprakelijkheid klaarblijkelijk heeft uitgebreid en zelfs nieuwe aansprakelijkheden heeft ingevoerd", er vervolgens op wijst dat, "zelfs al zwijgt de wetgever hierover", sommige bepalingen van de wet echter toepassing zouden kunnen vinden voor de vergoeding van de schade, waarvan de oorzaak dagtekent van vóór haar inwerkingtreding en dat zulks onder meer het geval is wanneer het gaat om bepalingen die geen nieuwe aansprakelijkheid invoeren of geen regel inzake aansprakelijkheid wijzigen en dat "zulks het geval is voor artikel 39, lid 1, dat er zich toe beperkt het maximum van het basisloon van 200.000 frank te brengen op 300.000 frank", en beslist dat het in aanmerking te nemen basisloon om de vergoeding van de gedeeltelijke blijvende ongeschiktheid te berekenen, niettegenstaande de consolidatie vanaf 26 februari 1971, moest worden vastgesteld op 205.484 frank met ingang van 1 januari 1972,

terwijl, wanneer een wettekst het bedrag van de verschuldigde schadevergoeding bepaalt, moet voor de vaststelling van de aan de getroffene toekomende vergoeding, de wet worden toegepast, die van kracht was de dag waarop de schuldvordering is ontstaan, dit is de dag van het ongeval of althans de wet die van toepassing was de dag, waarop alle elementen van de schade en derhalve het bedrag van de vergoeding definitief vaststonden ; vóór de inwerkingtreding van de wet van 10 april 1971 de aansprakelijkheid van de werkgever en dientengevolge de verplichtingen van de verzekeraar-arbeidsongevallen beperkt waren tot de betaling van vergoedingen berekend volgens een basisloon dat in iedere onderstelling maximum 200.000 frank bedroeg, zodat artikel 39, lid 1, van de wet van 10 april 1971, door deze grens op 300.000 frank te brengen, de verplichtingen van de verzekeraar heeft verzwaard en aldus een regel inzake aansprakelijkheid heeft gewijzigd ; door te beslissen dat artikel 39, lid 1, van de wet van 10 april 1971, die op 1 januari 1972 van kracht is geworden, toepassing kan vinden op de vergoeding van de gevolgen van een arbeidsongeval, dat zich vóór de inwerkingtreding van de wet heeft voorgedaan en inzonderheid op de vergoeding van een arbeidsongeschiktheid die blijvend is geworden en dus definitief is vastgesteld vóór de inwerkingtreding van de wet, het bestreden arrest artikel 39, lid 1 van de wet van 10 april 1971 verkeerd heeft toegepast en het beginsel van artikel 2 van het Burgerlijk Wetboek heeft miskend ;

en het tweede, uit de schending van de artikelen 2 van het Burgerlijk Wetboek, 2, lid 6, 6, lid 6, van de gecoördineerde wetten op de vergoeding der schade voortspruitende uit arbeidsongevallen en 97 van de Grondwet,

doordat het bestreden arrest, na er te hebben op gewezen dat de toestand van de getroffene op 26 februari 1971 geconsolideerd werd beslist "dat de aan de getroffene verschuldigde vergoeding definitief door de rechter wordt vastgesteld" en er vervolgens op wijst dat ten deze "geen enkele vergoeding definitief bij vonnis werd vastgesteld vóór 1 januari 1972, op welke datum de wet van 10 april 1971 in werking is getreden" en beslist dat "die wet dus moet worden toegepast om de blijvende ongeschiktheid van de getroffene vanaf 1 januari 1972 te vergoeden",

terwijl het recht van de getroffene van een arbeidsongeval op de jaarlijkse uitkering als vergoeding voor de schade ten gevolge van zijn blijvende arbeidsongeschiktheid ontstaat en geheel kan worden bepaald op de datum van de consolidatie, zodat de rechter slechts kan vaststellen dat de jaarlijkse uitkering, bepaald op grond van de wettelijke regels, vanaf de datum van de consolidatie verschuldigd is ; de omstandigheid dat op het ogenblik van de inwerkingtreding van een nieuwe wet na de datum der consolidatie de rechter nog niet de gelegenheid heeft gehad om de jaarlijkse uitkering vast te stellen overeenkomstig de regels van kracht op de datum van de consolidatie, hem niet toelaat de nieuwe wet toe te passen op een toestand die onder de gelding van de vroegere wet definitief is geworden ; het bestreden arrest door de op 1 januari 1972 van kracht geworden wet van 10 april 1971 toe te passen om het bedrag te bepalen voor de vergoeding die aan verweerder is verschuldigd wegens zijn blijvende ongeschiktheid, die op 26 februari 1971 definitief werd vastgesteld, alle in het middel vermelde wettelijke bepalingen heeft geschonden :

Overwegende dat in geval van wijziging van een wetsbepaling tot vaststelling van berekening van de vergoedingen, die verschuldigd zijn ten gevolge van een arbeidsongeval of van een ongeval overkomen op de weg naar of van het werk, de rechter in principe de nieuwe

wet moet toepassen, niet alleen op de vergoedingen verschuldigd wegens een ongeval overkomen na de inwerkingtreding van die wet, maar ook op de vergoedingen verschuldigd wegens de gevolgen van een vroeger ongeval, die ontstaan of voortduren na de inwerkingtreding van die wet, tenzij de vergoeding op dat ogenblik reeds definitief zou zijn vastgesteld ;

Overwegende dat artikel 39, lid 1, van de arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, waarbij het maximum van het jaarloon dat in aanmerking moet worden genomen voor het vaststellen van de vergoedingen en renten, van 200.000 op 300.000 frank werd gebracht, geen wettelijke bepaling is, waarbij een regel inzake aansprakelijkheid wordt gewijzigd ;

Overwegende dat het arrest weliswaar vaststelt dat het ongeval zich heeft voorgedaan en de blijvende ongeschiktheid als gevolg ervan, zich heeft geopenbaard vóór 1 januari 1972, op welke datum de wet van 10 april 1971 van kracht is geworden, maar het er eveneens op wijst dat vóór die datum geen enkele vergoeding definitief werd vastgesteld ;

Overwegende derhalve dat, door te beslissen dat, bij de berekening van het bedrag van de vergoeding die aan de getroffene vanaf 1 januari 1972 voor zijn blijvende ongeschiktheid is verschuldigd, het in aanmerking te nemen basisloon niet moet worden beperkt tot 200.000 frank, het arrest geen enkele van de in het middel vermelde wetsbepalingen schendt ;

Dat de middelen naar recht falen ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening ;
Veroordeelt eiseres in de kosten.

NOOT—Vgl. het eveneens in dit nummer opgenomen arrest van het Arbeidshof te Gent van 7 juni 1973, en zie bij dit arrest het advies van eerste advocaat-generaal VANDERMEERSCH en de noot van J.R.R.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER—16 OKTOBER 1973
Voorzitter : de h. A. Wauters
Raadsheer-verslaggever : de h. Th. Versée
Advocaat-generaal : de h. F. Dumon
Advocaat : Mr. Fally

Vernieling—Art. 545 Sw.—Strafbaarheid—Opzet.

De door art. 545 Sw. bedoelde feiten zijn dan alleen strafbaar wanneer zij opzettelijk worden begaan, d.w.z. met het opzet te doen wat door dit artikel verboden wordt, en niet wanneer zij het gevolg van een onachtzaamheid of van een gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg zijn.

Door een onaangepaste woordkeuze heeft het bestreden arrest in dit verband het woord "vrijwillig" gebruikt. Zoals blijkt uit de Nederlandse tekst van het Strafwetboek vastgesteld bij de Wet van 10 juli 1964, stemt het Franse woord "volontairement" overeen met het woord "vrijwillig" wanneer het de betekenis heeft van "zonder ertoe gedwongen te zijn", en met het woord "opzettelijk" wanneer het, zoals ten deze, beduidt "met het opzet te doen wat door de wet verboden wordt".

Maes e.a. t/ Ferbus

Gelet op het bestreden arrest, op 21 juni 1972 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen ;

Overwegende dat de eisers verklaard hebben zich in cassatie te voorzien tegen alle beschikkingen van het arrest ;

I. In zoverre de voorzieningen gericht zijn tegen de beslissing waarbij een medebeklaagde wordt vrijgesproken :

Overwegende dat de eisers niet bevoegd zijn om zich hiertegen in cassatie te voorzien ;

II. In zoverre de voorzieningen gericht zijn tegen de beslissingen waarbij eerste en tweede eisers worden vrijgesproken uit hoofde van de telastlegging B, zijnde onopzettelijke slagen of verwondingen :

Overwegende dat de voorzieningen in die mate niet ontvankelijk zijn wegens het ontbreken van belang ;

III. In zoverre de voorzieningen gericht zijn tegen de beslissingen op de strafvordering hoofdens de telastlegging A tegen de eisers ingesteld en op de civielrechtelijke vordering :

1° Wat de strafvordering betreft :

Over het middel afgeleid uit de schending van artikel 97 van de Grondwet en van de rechten van de verdediging, doordat, op de vervolging ingesteld tegen de eisers Maes en Keppens ter zake van : "1) opzettelijk landelijke of stedelijke afsluitingen, uit welke materialen ook gemaakt, geheel of ten dele vernield te hebben, ten deze een afsluiting in betonpalen en draad die aan Ferbus Gérard toebehoorde; 2) grenspalen, hoekbomen of andere bomen die geplant of erkend waren om de grenzen tussen de erven van Ferbus Gérard en de naamloze vennootschap "Seconim" te bepalen, opzettelijk verplaatst of verwijderd te hebben" (telastlegging A), het arrest zegt, dat "de feiten sub A ten laste van eerste en tweede beklaagde (Maes en Keppens) bewezen zijn", hen uit dien hoofde strafrechtelijk veroordeelt en eisers in solidum verwijst om (wijlen) Ferbus schadeloos te stellen, deze beslissing, in antwoord op de conclusie waardoor eisers betwistten dat de feiten opzettelijk waren begaan, steunende hierop, "dat artikel 545 van het Strafwetboek geen opzet voorziet, zoals verkeerdelijk opgenomen werd in de oorspronkelijke omschrijving van de feiten A ; dat het vernielen van een landelijke of stedelijke afsluiting inderdaad strafbaar is van zohaast zij vrijwillig is en derden schade berokkent (...)",

terwijl, eerste onderdeel, het arrest, door aldus te beslissen, zich tegenspreekt want het verklaart tegelijkertijd in zijn motieven dat de feiten van de telastlegging A niet opzettelijk behoeven te worden begaan, en in zijn dispositief dat de feiten "sub A", dit wil zeggen de feiten, door de telastlegging beschreven als "opzettelijk" begaan, bewezen zijn, wat onverenigbaar is (schending van artikel 97 van de Grondwet) ;

en, tweede onderdeel, de rechter in hoger beroep niet zonder de beklaagde te hebben gewaarschuwd de kwalificatie van het feit, gegeven in de akte van aanhangigmaking bij de eerste rechter en in dezes beslissing, mag vervangen door een andere kwalificatie waartegen de verweerder geen verdediging heeft voorgedragen, hetgeen ter zake het geval is (schending van de rechten van de verdediging) :

Wat het tweede onderdeel betreft :

Overwegende dat de feiten die door artikel 545 van het Strafwetboek bedoeld worden alleen dan strafbaar zijn wanneer zij opzettelijk worden begaan, dit wil zeggen met het opzet te doen wat door dit artikel verboden wordt, en niet wanneer zij het gevolg van een onachtzaamheid of van een gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg zijn ;

Overwegende, derhalve, dat het openbaar ministerie hetwelk feiten, in dit artikel bedoeld, ten laste van de eisers legde ze terecht als volgt heeft gekwalificeerd : 1° "opzettelijk, landelijke of stedelijke afsluitingen, uit welke materialen ook gemaakt, geheel of ten dele vernield te hebben in casu een..." ; 2° "grenspalen, hoekbomen of andere bomen die geplant of erkend waren om de grenzen tussen verschillende erven te bepalen, opzettelijk verplaatst of verwijderd te hebben" ;

Overwegende dat de eisers in hun conclusie hadden betoogd dat zij niet strafbaar waren omdat "tot het plegen van deze misdrijven het speciale bedrieglijk opzet noodzakelijk is en dat dit opzet in hoofde noch van de ene noch van de andere betichte bewezen is" ;

Overwegende dat het arrest hierop wettelijk antwoordt "dat het vernielen van een landelijke of stedelijke afsluiting strafbaar is van zohaast zij 'vrijwillig' is en derden schade berokkent" ;

Overwegende dat het arrest er weliswaar aan toevoegt dat artikel 545 van het Strafwetboek "geen opzet voorziet, zoals verkeerdelijk opgenomen werd in de oorspronkelijke omschrijving" ; dat het nochtans duidelijk is dat het hof van beroep aldus enerzijds te kennen geeft dat het door de eisers bedoeld "bedrieglijk" opzet niet vereist is, maar anderzijds uit het oog verliest dat, zoals blijkt uit de Nederlandse tekst van het Strafwetboek vastgesteld bij de wet van 10 juli 1964, het Franse woord "volontairement" slechts in het Nederlands overeenstemt met het woord "vrijwillig" wanneer het de betekenis heeft van "zonder ertoe gedwongen te zijn", en met het woord "opzettelijk" overeenstemt wanneer het, zoals ten deze, beduidt "met het opzet te doen wat door de wet verboden wordt" ;

Overwegende dat de in het onderdeel aangeklaagde wijziging van de telastlegging in werkelijkheid slechts rust op een onaangepaste woordkeuze van de rechter ; dat de eisers bijgevolg veroordeeld werden op grond van de feiten die hun werden ten laste gelegd zonder wijziging van de omschrijvingen en het tweede onderdeel feitelijke grondslag mist ;

Wat het eerste onderdeel betreft :

Overwegende dat uit het antwoord op het tweede onderdeel blijkt dat het arrest zich geenszins tegengesproken heeft zodat het eerste onderdeel insgelijks feitelijke grondslag mist ;

2. Wat de civielrechtelijke vordering betreft :

Overwegende dat het arrest definitief uitspraak doet over bepaalde elementen van de door de burgerlijke partij aangevoerde schade, terwijl het voor andere bestanddelen van deze schade zich ertoe beperkt een onderzoeksmaatregel te bevelen ; dat bijgevolg de beslissing van het hof van beroep over de civielrechtelijke vordering geen eindbeslissing uitmaakt in de zin van artikel 416 van het Wetboek van strafvordering ; dat het arrest ook geen uitspraak doet inzake bevoegdheid ; dat de voorziening dienvolgens niet ontvankelijk is ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorzieningen ;
Veroordeelt de eisers in de kosten.

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

18e KAMER—28 SEPTEMBER 1973
Voorzitter : Baron de la Vallée Poussin
Raadsheren : de hh. Logé en Terlinden (verslaggever)
Advocaat-generaal : de h. Blondeel
Advocaten : Mrs. Glorie en Vanderveeren

Samenloop in strafzaken—Probatie, opschorting en uitstel—Feiten waarvan beweerd wordt dat ze een voortgezet misdrijf vormen met feiten waarvoor de veroordeling opgeschort werd.

De beslissing van opschorting van de veroordeling schort de openbare vordering op, maar put ze niet uit.

Als de beklaagde later vervolgd wordt voor feiten waarvan beweerd wordt, dat ze met de feiten waarover die beslissing gewezen werd, een samengesteld misdrijf uitmaken, is het onredelijk te zeggen, dat ze door die beslissing – die geen veroordeling heeft uitgesproken – gedekt zijn.

Nu het Hof ook voor de thans telastgelegde feiten de uitspraak van de veroordeling opschort, is het voorbarig zich reeds uit te spreken over een eenheid van opzet die tot een enkele straf aanleiding zou kunnen geven.

Hal Motors N.V. t/ Ketter

Gezien de beroepen van 26 april 1973 door : de burgerlijke partij en het Openbaar Ministerie, tegen het vonnis uitgesproken door een rechter op 18 april 1973 door de correctionele rechtbank te Brussel (...)

Overwegende dat de beroepen regelmatig zijn naar vorm en termijn ;

Overwegende dat beklaagde zowel in de procedure die aanleiding gaf tot het vonnis van 5 september 1972 als in huidige zaak het voordeel inroept van de opschorting van de veroordeling ;

Overwegende dat deze beslissing de openbare vordering opschort maar niet uitdooft en dat het bijgevolg onredelijk is te beweren dat huidige feiten gedekt zijn door een vonnis dat geen veroordeling heeft uitgesproken ;

Overwegende dat een deel van huidige feiten gepleegd werd juist voor de periode weerhouden in het vonnis van 5 september 1972 en een ander deel juist daarna ; dat de beklaagde deze feiten gepleegd heeft onder de invloed van dezelfde tijdelijke, materiële en morele moeilijkheden ;

Overwegende dat beklaagde nog geen veroordeling heeft ondergaan tot een criminele straf of een correctionele hoofdgevangenisstraf van meer dan een maand en de feiten niet van die aard zijn dat gestraft moet worden met een hoofdgevangenisstraf van meer dan drie jaar correctionele gevangenisstraf of een zwaardere straf ;

Overwegende dat het aldus gepast voorkomt de opproefstelling van beklaagde te gelasten door de uitspraak van de veroordeling op te schorten voor de hiernabepaalde termijn ;

Overwegende dat beklaagde akkoord gaat met deze maatregel ;

Dat een effectieve gevangenisstraf de declassering van beklaagde zou kunnen veroorzaken ;

Overwegende dat het voorbarig zou zijn zich thans reeds uit te spreken over een eenheid van inzicht, die aanleiding zou geven tot een enkele straf terwijl het doel en de hoop van een opschorting precies het niet uitspreken van een of meerdere straffen is ;

Op burgerlijk gebied :

Overwegende dat de eis van de burgerlijke partij ontvankelijk is en gegrond ;

Dat de bedrieglijke handelingen van haar beheerster de goede faam van de N.V. Hal Motors aangetast heeft en haar zodoende een materiële schade heeft veroorzaakt ;

Om die redenen,

Het Hof,

Rechtdoende op tegenspraak ;
Gezien artikelen : (...)

Ontvangt de beroepen ; Doet het bestreden vonnis te niet ; Verbeterende met éénparigheid ; zegt dat de telastleggingen bewezen zijn ; Gelast de opschorting van de uitspraak van de veroordeling voor een termijn van vijf jaar ; Beveelt de verbetering van de valse stukken alvorens ze aan de eigenaar terug te geven ; Veroordeelt beklaagde tot de kosten van beide aanleggen jegens de publieke partij.

Op burgerlijk gebied :

Veroordeelt de beklaagde om aan de burgerlijke partij te betalen als schadevergoeding de som van één frank met de rechtelijke intresten en de kosten van beide aanleggen indien er zijn.

NOOT—Zie hieronder het hervormde vonnis van Corr. Brussel, 18 april 1973.

ARBEIDSHOF TE GENT

1e KAMER—7 JUNI 1973
Voorzitter : de h. Lefèvre
Eerste advocaat-generaal : de h. Vandermeersch
Advocaten : Mrs. Van den Daele en Van den Broecke

Arbeidsongeval—Nieuwe wet—Openbare orde—Toepassing in de tijd—Dodelijk ongeval—Gevolg.

De Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 is toepasselijk op de vergoedingen verschuldigd wegens de gevolgen van een tevoren gebeurd ongeval, welke zich voordoen of voortbestaan na de inwerkingtreding van voormelde wet, tenzij de vergoeding op het ogenblik van de inwerkingtreding reeds definitief was vastgesteld.

De dood van een getroffene is een ogenblikkelijk feit, dat zich in casu voordeed vóór de inwerkingtreding van de Wet van 10 april 1971. Die dood is derhalve geen gevolg van het vroeger overkomen ongeval dat voortbestaat of heeft voortbestaan sedert de inwerkingtreding van de wet.

Assubel t/ D.B.

Advies van eerste advocaat-generaal Vandermeersch

Het bestreden vonnis wordt slechts op één punt aangevochten, te weten in zover het toepassing maakt van de in de Wet van 10 april 1971 neergelegde regeling voor de berekening van de renten vanaf 1 januari 1972.

Tot staving van haar rechtsmiddel voert appellante aan :

1° de arbeidsongevallenwet heeft geen terugwerkende kracht, zodat de oude wetgeving zeker van kracht blijft tot de datum van inwerkingtreding van de nieuwe ;

2° de arbeidsrechtbank heeft met reden aanvaard, dat de hoedanigheid van rechthebbende ontstond onder het regime van de oude wet en volgens deze wet diende te worden bepaald, doch heeft verkeerdelijk voorgehouden dat "de omvang" van de aanspraken slechts definitief vastgelegd wordt op het ogenblik dat de rechter uitspreekt, en meer bepaal op grond :

— dat een zodanige stelling willekeur doet ontstaan, daar voor dodelijke ongevallen gebeurd op dezelfde datum een verschillende regeling zal toegepast worden, naargelang de beslissing vóór of na de inwerkingtreding van de nieuwe wet tussenkomt.

— dat in geval van dodelijk ongeval de *aanvangsdatum van het recht op rente* onmiddellijk definitief en onbetwistbaar vaststaat, te weten de datum van het overlijden.

— dat het bedrag van de rente (15 %-30 %) *onveranderlijk is,* dat het *basisloon* eveneens onveranderlijk is en *onmiddellijk berekenbaar.*

— dat de *gevolgen* van het ongeval, te weten *het overlijden,* zich volledig en definitief voorgedaan hebben vóór de inwerkingtreding van de nieuwe wet.

— dat de rechtspraak en rechtsleer vóór 1 januari 1972 voorhielden dat de rente uit hoofde van een dodelijk arbeidsongeval diende te worden berekend overeenkomstig de wetgeving op de dag van het overlijden.

— dat de meeste rechtspraak dezelfde stelling huldigde sedertdien.

(...)

In het cassatiearrest van 21 oktober 1966 wordt verklaard, dat aangezien de wetsbepalingen die de regelen invoeren *waarnaar de vergoedingen verschuldigd* hetzij aan de getroffene bij een arbeidsongeval of bij een op de weg naar of van het werk overkomen ongeval hetzij aan zijn rechtsopvolgers, bepalingen van openbare orde zijn, de rechter, in geval van wijziging van een van deze regelen, in beginsel ertoe gehouden is de nieuwe wet toe te passen, niet alleen op de vergoedingen die wegens een na de inwerkingtreding van de wet overkomen ongeval verschuldigd zijn, doch ook *op de vergoedingen* die verschuldigd zijn wegens de *gevolgen van een te voren gebeurd ongeval,* welke zich voordoen of welke *voortbestaan* na deze inwerkingtreding, tenzij de vergoeding op het ogenblik van die inwerkingtreding reeds definitief werd vastgesteld.

Uit de wetswijziging blijkt immers dat de wetgever gewild heeft dat, om redenen van economische en sociale aard, die van algemeen belang zijn en derhalve van openbare orde, vanaf een bepaalde datum de vergoedingen verschuldigd wegens de gevolgen van arbeidsongevallen *vastgesteld* worden overeenkomstig nieuwe regelen, terwijl geen onderscheid gemaakt werd naar gelang van het tijdstip waarop het ongeval zich voordeed.

Door appellante wordt evenwel voorgehouden dat, indien deze stelling mogelijk toepassing kan vinden op ongevallen die een tijdelijke of bestendige arbeidsongeschiktheid tot gevolg hebben die na de inwerkingtreding van de nieuwe wet voortduurt (het is in een zodanige zaak dat het Hof van Cassatie uitspraak deed), dit niet het geval is ten aanzien van *dodelijke* arbeidsongevallen omdat al de *eraan verbonden gevolgen* onmiddellijk (d.w.z. zeker vóór de inwerkingtreding van de nieuwe wet) *uitgewerkt* waren en meer bepaald het recht op bepaalde vergoedingen die onmiddellijk gekend en berekenbaar waren. Uit dat oogpunt dient te worden nagegaan, wat men moet verstaan onder *"de gevolgen* van een te voren gebeurd ongeval, *welke zich voordoen* of *welke voortbestaan..."*

Volgens appellante worden als "de gevolgen" beschouwd de *dood* of verwondingen, breuken en letsels die evolueren... (beroepsakte 2).

Men kan evenwel een andere stelling aankleven en voorhouden dat *de letsels,* hetzij dodelijk hetzij een werkongeschiktheid teweegbrengend, essentiële *bestanddelen zijn* van een *arbeidsongeval,* en dat de gevolgen "les effets", "les conséquences" *de schade is* die eruit voortvloeit.

Artikel 7 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 bepaalt dat: "als arbeidsongeval wordt aangezien, elk ongeval dat een werknemer tijdens en door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst overkomt en dat een letsel veroorzaakt".

In de memorie van toelichting die het wetsontwerp voorafgaat dat de huidige Arbeidsongevallenwet is geworden, leest men:

"Het ongeval bestond dus uit volgende *elementen:* 1° een plots feit, 2° een abnormaal feit, 3° onverwacht optreden van een uitwendige kracht, 4° lichamelijk letsel waaruit ongeschiktheid tot werken of overlijden volgt". (*Parl. Besch.,* Senaat 1969-70, nr. 328 van 21 april 1970).

Uit de verdere toelichting blijkt dat het *element* "lichamelijk letsel" onafscheidelijk verbonden is met het element "ongeval", en dat het enkel uit de combinatie is van de drie elementen "ongeval", "letsel" en "uitvoering van de arbeidsovereenkomst", dat het begrip "arbeidsongeval" ontstaat (zie Verslag uitgebracht door de heer Pede, *Parl. Besch.,* Senaat 1970-71, nr. 215 van 14 januari 1971, blz. 45).

Het veroorzaakte letsel is dus een *bestanddeel* (geen gevolg !) van het arbeidsongeval. Zonder letsel, d.w.z. zonder aantasting van de fysische of mentale integriteit van de getroffene bestaat er eenvoudigweg geen arbeidsongeval. Welnu, de aantasting van de fysische integriteit is ofwel *de dood* ofwel een *verminking,* tijdelijk of definitief, die al dan niet een vermindering van de arbeidsgeschiktheid in zich sluit.

Er bestaan dus drie soorten arbeidsongevallen: de ongevallen met dodelijke letsels; de ongevallen met letsels die een tijdelijke vermindering van de arbeidsgeschiktheid uitmaken; de ongevallen met letsels die een definitieve (gehele of gedeeltelijke) vermindering van de arbeidsgeschiktheid uitmaken.

De wetgever heeft een regeling willen invoeren tot vergoeding van *de schade* die het *gevolg* is van *die* ongevallen.

De bij Koninklijk Besluit van 28 september 1931 gecoördineerde wet heette trouwens "Wet betreffende de *vergoeding der schade voortspruitende* uit de arbeidsongevallen".

De benaming van de Wet van 30 december 1929 was "Wet betreffende de *vergoeding der schade voortspruitende* uit de arbeidsongevallen overkomen aan zeelieden".

De *gevolgen* van de arbeidsongevallen waarvan de wetgever de vergoeding heeft willen regelen, zijn wel de uit die ongevallen voortspruitende *schade.* Deze schade bestaat uit veroorzaakte uitgaven en kosten en de veroorzaakte vermindering of verlies aan inkomen.

De arbeidsongevallenwetgeving heeft niet tot doel vergoedingen toe te kennen wegens de opgelopen letsels (of de dood) maar de *schade te vergoeden die het gevolg is* van de opgelopen vermindering van arbeidsgeschiktheid (Cass., 3 juli 1950, *Pas.,* 1950, I, 801; Cas., 13 april 1959, *Pas.,* 1959, I, 803; Cass., 22 april 1963, *Pas.,* 1963, I, 803). Het is trouwens daarom dat de opgelopen schade niet uitsluitend afhankelijk is van de aard van het letsel, maar tevens van de sociaal-economische factoren die aan het letsel gekoppeld een weerslag hebben op de tewerkstelling en de mogelijke verdiensten van de getroffene (Cass., 13 april 1959, *J.T.,* 1959, 634; Cass., 22 april 1963, *Pas.,* 1963, I, 883; Cass., 30 september 1965, *Pas.,* 1966, I, 150; Cass., 11 september 1969, *Pas.,* 1970, I, 31; Cass., 12 juni 1970, *R.W.,* 1970-71, 1509; Cass., 22 juni 1971, *Pas.,* 1971, I, 1021).

In geval van overlijden van de getroffene heeft *de rente toekomende* aan de weduwe tot doel de materiële schade te vergoeden die ontstaat uit *het verlies van het voordeel dat zij normaal* zou getrokken hebben uit het loon van het slachtoffer mocht hij in leven zijn gebleven (Cass., 26 mei 1959, *Pas.,* 1959, I, 968).

De *uitgaven en kosten* zijn ogenblikkelijk. Het verlies aan inkomen is tijdelijk of definitief, dit wil zeggen dat *het zich voortzet* gedurende een bepaalde of onbepaalde tijd.

Het dodelijk arbeidsongeval *heeft tot gevolg* het definitief en voortdurend ontberen van het inkomen waarvan de weduwe het gedeeltelijk genot zou gehad hebben. Voor het kind betekent het het definitief en voortdurend ontberen van het voordeel dat het normaal (tot 18 jaar of zolang het recht heeft op kinderbijslag) zou gehaald hebben uit het loon van de getroffene.

Het dodelijk ongeval heeft derhalve een definitief en voortgezet schadeverwekkend gevolg dat in de tijd voortduurt, en dat op voortgezette wijze, naar *verloop van de tijd* moet worden vergoed.

In geval van dodelijk ongeval is het *letsel* (de dood) wellicht ogenblikkelijk, maar *de gevolgen* zijn bestendig en zij zetten zich voort, al zijn zij onveranderlijk doordat het verlies van inkomen volledig is.

In geval van ongeval met werkongeschiktheid is het letsel ook ogenblikkelijk. De gevolgen zullen naar ge-

lang van het geval tijdelijk of bestendig zijn, maar zij kunnen veranderen naar gelang van de evolutie van de letsels. Dat is het enige verschil.

Het ongeval en de rechtsverhouding die tussen partijen bestaat op het ogenblik ervan maken de *situatie* uit waarvan spraak in het hiervoor vermeld advies van de heer Procureur-generaal bij het Hof van Cassatie. De eruit voortspruitende schade en de plicht tot vergoeding ervan zijn de gevolgen (les effets).

Wij menen derhalve dat indien de schade*regeling* niet is tussengekomen vóór de inwerkingtreding van de nieuwe wet, deze laatste vanaf deze inwerkingtreding moet toegepast worden voor de *berekening* van de duur en de aanvang van *de vergoeding* die *aan de rechthebbenden* van *de getroffene* toekomt wegens het verlies aan inkomen dat zij ondergaan *als gevolg* van het hem overkomen arbeidsongeval.

Door te beslissen dat de vergoeding tot 31 december 1971 moet berekend worden op een basisloon van 200.000 fr. (toepassing van de oude wet) en vanaf 1 januari 1972 op een basisloon van 220.193 fr. (toepassing van de nieuwe wet) heeft de eerste rechter m.i. een juiste toepassing gemaakt van de ter zake geldende bepalingen.

De hierboven verdedigde stelling doet geen "willekeur" ontstaan zoals de appellante het voorhoudt.

Het is juist dat een verschillende regeling zal tussenkomen naar gelang de beslissing vóór of na de inwerkingtreding van de nieuwe wet tussenkomt. Dat is evenwel niet enkel het geval voor de dodelijke arbeidsongevallen, maar ook – en met deze regeling gaat de appellante akkoord – voor de ongevallen met arbeidsongeschiktheid. Ook voor *die* ongevallen zal de vergoeding, vastgesteld vóór 1 januari 1972, definitief uitgekeerd worden op basis van de oude wetgeving, terwijl voor de ongevallen gebeurd vóór 1 januari 1972 waarvan de vergoeding niet vastgesteld werd voor deze datum, de nieuwe vergoedingsregeling van dan af zal kunnen toegepast worden.

Ongelijke behandeling evenwel, – indien wij de stelling van appellante aankleven –, wanneer bij een zelfde dodelijk ongeval twee werknemers worden getroffen en een van hen komt te overlijden vóór 1 januari 1972 en de andere nadien. In dit geval – steeds volgens de stelling van appellante – zou de weduwe van de eerste een rente hebben berekend op een basisloon beperkt op 200.000 fr. en de weduwe van de tweede een rente hebben berekend op een basisloon beperkt op 300.000 fr.

Het middel van willekeur, ongelijke behandeling, enz., kan niet aanvaard worden, en de stelling die wij hiervoor hebben uiteengezet is naar ons oordeel niet enkel juridisch verantwoord, doch ook de rechtvaardigste en het meest in overeenstemming met de sociale bedoelingen, van de wetgever.

Advies : bevestiging van de bestreden beslissing.

Hierna volgt een overzicht van de rechtspraak betreffende de onmiddellijke toepassing van de Wet van 10 april 1971 in geval van een arbeidsongeval waaraan de getroffene overleed vóór de inwerkingtreding van deze wet (1 januari 1972), wanneer de beslissing nopens de vergoeding slechts nadien gegeven werd :

1. Beslissingen volgens welke het basisloon dient beperkt te blijven op 200.000 fr. (toepassing van de oude wet) : Arbrb. Brussel, 7 juli 1972, *J.T.*, 1972, 609 ; Arbh. Luik (afd. Namen), 16 januari 1973 (hervormt Arbrb. Namen, 17 mei 1972) ; Arbh. Gent, verscheidene arresten ;

2. Beslissingen volgens welke het basisloon dient beperkt te worden op 300.000 fr. (toepassing van de nieuwe wet : Arbrb. Namen, 17 mei 1972 (hervormd door Arbh. Luik, 16 januari 1973) ; Arbrb. Mechelen, 19 juni 1972, bevestigd door Arbh. Brussel (afd. Antwerpen), 27 november 1972 ; Arbrb. Kortrijk, 26 september 1972.

Arrest

Gelet op het strijdig advies van het openbaar ministerie dat op de openbare terechtzitting van 19 april 1973 schriftelijk werd gegeven door eerste advocaat-generaal Vincent Vandermeersch ;

Overwegende dat de echtgenoot van geïntimeerde, op 17 december 1970 te Oudenaarde het slachtoffer is geweest van een arbeidsongeval en ingevolge de letsels opgelopen bij dit ongeval op 28 april 1971 is overleden ;

Overwegende dat zijn jaarloon 220.193,— frank bedroeg ;

Overwegende dat het bedrag van de haar, hetzij in eigen naam, hetzij qualitate qua, uit hoofde van dit overlijden toekomende lijfrente, met ingang van 1 januari 1972, datum van de inwerkingtreding van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, door de arbeidsrechtbank werd berekend overeenkomstig de beschikkingen van deze wet op basis van zijn werkelijk basisloon, meer bepaald op basis van de som van 220.193,— frank ;

Overwegende dat het hoger beroep ertoe strekt het bedrag van deze renten met ingang van 1 januari 1972 te zien berekenen overeenkomstig artikel 6, zesde lid, van de gecoördineerde wetten betreffende de vergoeding van de schade voortspruitende uit arbeidsongevallen, welke van kracht waren op het ogenblik van het overlijden van de getroffene, op basis van een begrensd jaarloon van 200.000,— frank ;

Overwegende dat de wetsbepalingen, die de regelen invoeren waarnaar de vergoedingen, hetzij aan de getroffene bij een arbeidsongeval of bij een op de weg naar of van het werk overkomen ongeval, hetzij aan zijn rechtsopvolgers worden vastgesteld, bepalingen van openbare orde zijn (Cass., 21 oktober 1966, *Arr. Cass.*, 1967, 246) ;

Dat derhalve, in geval van wijziging van een van deze regelen, de rechter, in beginsel, ertoe is gehouden de nieuwe wet toe te passen, niet alleen op de vergoedingen die wegens een na de inwerkingtreding van die wet overkomen ongeval verschuldigd zijn, doch ook op de vergoedingen die verschuldigd zijn wegens de gevolgen van een tevoren gebeurd ongeval, welke zich voordoen of welke voortbestaan na deze inwerkingtreding, tenzij de vergoeding op het ogenblik van de inwerkingtreding reeds definitief was vastgesteld (*ib., loc. cit.;* vgl. *Beginselen van Burgerlijk Recht, Algemeen Deel* door W. Van Gerven, nr. 24, blz. 70) ;

Overwegende dat uit geen bepaling van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 blijkt dat de wetgever van voormeld beginsel heeft willen afwijken ;

Overwegende dat een arbeidsongeval of een ongeval op de weg naar of van het werk in de zin van de aangehaalde wetten een plotselinge gebeurtenis is, die een lichamelijk of mentaal letsel teweegbrengt "dat een ar-

beidsongeschiktheid of de dood van de getroffene tot gevolg heeft" en waarvan de oorzaak of een van de oorzaken buiten het organisme van de getroffene ligt ;

Overwegende dat de dood van getroffene V B, een ogenblikkelijk feit is dat zich heeft voorgedaan vóór de inwerkingtreding van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, en derhalve, vanzelfsprekend, geen gevolg is van het hem op 17 december 1970 overkomen ongeval dat voortbestaat of heeft voortbestaan sedert de inwerkingtreding van deze wet ;

Overwegende dat onder die voorwaarden, het hoger beroep gegrond voorkomt (Vgl. Arbeidshof Luik, afdeling Namen, 16 januari 1973 ; Arbeidsrechtbank Brussel, 7 juli 1972, *J.T.*, 1972, 609) ;

Op die gronden,

Het Arbeidshof,
(...)

NOOT—Bovenstaand arrest maakt o.i. een inconsequente gevolgtrekking uit de stelling die het zelf poneert. Gesteld wordt immers dat de nieuwe wettelijke vergoedingen moeten toegekend worden voor de gevolgen van een vroeger ongeval die voortbestaan na de inwerkingtreding van de nieuwe wet, tenzij de vergoeding ervan op dat ogenblik reeds definitief geregeld is. Welnu, volgens het arrest is de dood van de getroffene op 17 december 1970 een ogenblikkelijk feit en "derhalve" geen gevolg van het ongeval dat voortduurt bij de inwerkingtreding van de nieuwe wet op 1 januari 1972.

De vraag rijst of het Arbeidshof het ontstaan van een gevolg niet verwart met het voortduren ervan. Dat een bepaald effect van een ongeval – hier het gedood worden van de getroffene – zich ogenblikkelijk realiseert, betekent geenszins dat dit effect *derhalve* niet verder voortbestaat. Het is eigenlijk een truïsme dat het niet meer in leven zijn van de getroffene een voortbestaand en voortdurend gevolg is van het ongeval. Als effect verschilt het niet wezenlijk van een onmiddellijk veroorzaakt definitief trauma, ten opzichte waarvan het Hof klaarblijkelijk de in het arrest opgezette redenering niet zou toepassen.

Zoals het openbaar ministerie in zijn advies onderstreept, vormt het inkomenverlies voor de nagelaten betrekkingen evident ook een voortdurend gevolg voortspruitend uit de dood van de getroffene.

Anders dan bovenstaand arrest : Arbh. Brussel, Afd. Antwerpen, 23 nov. 1972, *R.W.*, 1972-73, 1527, met noot.

J.R.R.

CORRECTIONELE RECHTBANK TE BRUSSEL

4e KAMER—18 APRIL 1973
Voorzitter : de h. J. Wyns
Openbaar ministerie : de h. A. Vandeplas
Advocaten : Mrs. Glorie en Vanderveeren

Samenloop in strafzaken—Voortgezet misdrijf—Vroegere veroordeling.

Als de feiten die thans het voorwerp van de strafvordering uitmaken, met feiten waarvoor de beklaagde reeds bij in kracht van gewijsde gegaan vonnis werd veroordeeld, een samengesteld of voortgezet misdrijf vormen, dan zijn ze door dat vonnis gedekt en kan er geen toepassing van enige straftoemeting meer worden gedaan.

N.V. Hal Motors t/ Ketter

Noot van het Openbaar Ministerie

Op 5 november 1970 trok de beklaagde een fictieve wissel op de garage Lots die haar niets verschuldigd was, en door verdiscontering van deze wissel, bekwam zij een bedrag van 110.938 F van de Bank van Brussel : het ging hier natuurlijk niet om een valsheid in geschriften, zoals de rechtbank ten onrechte voor bewezen verklaarde, maar over het misdrijf van wisselruiterij dat onder de toepassing van art. 509 Sw. valt. Dit vonnis van 5 september 1972 heeft echter kracht van gewijsde.

Achteraf is nu aan het licht gekomen dat de beklaagde reeds eerder, door geldnood gedreven, strafbare feiten heeft gepleegd. Onder voorwendsel een voertuig te kopen voor eigen gebruik, stelde ze als vertegenwoordigster van haar firma een factuur op voor deze schijnverkoop en door middel van een wissel die ze zelf samen met haar man ondertekende, bekwam ze als vertegenwoordigster van de firma een bedrag van 129.780 F van de Bank van Brussel. Hiervoor wordt haar valsheid in geschriften en oplichting ten laste gelegd. De nodige enscenering is voorhanden, de schijnverkoop en de overhandiging van het geld op zicht van de wissel, maar de valsheid in geschriften van de factuur van 25 juli 1969 is m.i. niet zo duidelijk, want het gaat toch om een echte factuur die trouwens geen bewijs levert en die slechts als aanvulling bij de wissel dient (Hof Brussel, 3 maart 1958, *J.T.*, 1959, 207).

Tenslotte heeft de beklaagde een vals financieringscontract opgesteld op 24 februari 1971 ten einde een bedrag van 80.000 F te kunnen oplichten van de Bank van Parijs en der Nederlanden : het gaat om een gesimuleerde verkoop aan een derde persoon, die trouwens medeplichtig was, en terecht wordt hier oplichting ten laste gelegd.

Wat er ook van zij : de *modi operandi* in het geval van 5 november 1970, 25 juli 1969 en 24 februari 1971 zijn volkomen verschillend. Het opzet is natuurlijk altijd het bekomen van krediet of geld. Maar kan men nu komen beweren dat de feiten van 1969, 1970 en 1971 de achtereenvolgende uitvoering zijn van *hetzelfde* strafbaar oogmerk ? Is er een eenheid van opzet tussen deze feiten, zijn ze zo verstrengeld dat de vrijspraak voor één feit noodzakelijk de vrijspraak van de andere feiten moet meebrengen (Cass., 28 oktober 1957, *Pas.*, 1958, I, 103 ; Cass., 10 februari 1958, *Pas.*, 1958, I, 623; Cass., 29 maart 1965, *Pas.*, 1965, I, 804), dan kunnen de ingebrachte feiten inderdaad geen nieuw misdrijf opleveren. (P. MAHAUX, *Het rechterlijk gewijsde en het Gerechtelijk wetboek*, bl. 38).

Maar vormen deze drie feiten niet hetzelfde penaal feit, hetgeen inhoudt dat de veroordelingen los van elkaar kunnen staan en dat de vrijspraak voor één feit de veroordeling voor het andere feit niet in de weg staat, dan zijn de thans vervolgde feiten niet gedekt door de veroordelende beslissing van 5 september 1972 en het daaraan verbonden gezag (Cass., 5 september 1960, *Pas.*, 1961, I, 8).

De eenheid van het penaal feit is een feitenkwestie die de rechter op onaantastbare wijze beoordeelt. Behoudens de drijfveer d.i. de geldnood is er naar mijn oordeel geen verband tussen de drie door Ketter gepleegde feiten.

Ik meen dan ook dat er geen wettelijk bezwaar is tegen de toepassing van de strafwet.

Vonnis

Overwegende dat beklaagde de feiten der betichtingen A, 1) en 2) en B, 1) en 2) erkent ;

Dat zij nochtans aanvoert dat de feiten van de huidige strafvordering moeten worden beschouwd als zijnde gedekt door het in kracht van gewijsde gegaan vonnis van 5.9.1972, gewezen door de 24e correctionele kamer dezer rechtbank, om reden dat :

— de vorige strafvordering, hebbende geleid tot voormeld vonnis, gelijkaardige feiten, valsheid in geschriften en oplichting, als die van de huidige betichtingen, tot voorwerp had ;

— de feiten der huidige betichtingen A, 2) en B, 2) zich daarenboven, in de tijd, situeren in dezelfde periode als de feiten die bij gezegd vonnis werden beoordeeld ;

— en al deze feiten, zowel die van de vorige strafvordering als die der huidige, inzonderheid die der huidige betichtingen A, 1) en B, 1), uit éénzelfde opzet spruiten ;

Overwegende dat bij vorengezegd in kracht van gewijsde gegaan vonnis, de beklaagde veroordeeld werd ter zake van : "in het gerechtelijk arrondissement Brussel tussen 4.11.1970 en 27.3.1971 valsheid in geschriften te hebben gepleegd, inzonderheid op 5.11.1970, ingevolge een fictieve factuur van 4.11.1970, een fictieve wissel te hebben getrokken op een persoon die haar niets was verschuldigd en, na verdiscontering van deze wissel, een bankinstelling te hebben opgelicht voor een bedrag van 110.938 F." feiten die de beklaagde, zoals thans, had erkend en toegegeven ;

Overwegende dat de feiten der huidige betichtingen, eveneens gekwalificeerd als valsheid in geschriften en oplichting, erin bestaan dat zij, beklaagde, enerzijds, op 25.7.1969, gelijkaardige feiten als de hierboven vermelde heeft gepleegd door nl. ingevolge de opstelling van een fictieve factuur voor de verkoop van een voertuig en door middel van een wissel, vanwege de N.V. Bank van Brussel, een lening van 129.780 F te hebben bekomen en deze bankinstelling meteen voor deze geldsom te hebben opgelicht (telastleggingen A, 1) en B, 1) en zij anderzijds, op 24.2.1971, ingevolge een fictieve verkoop op afbetaling en een valse factuur betreffende een verkoop van een wagen, een vals financieringscontract heeft opgesteld en door middel hiervan vanwege de N.V. Bank van Parijs en der Nederlanden, een lening van 80.000 F heeft weten te bekomen en deze bankinstelling voor dit bedrag heeft opgelicht (telastleggingen A, 2) en B, 2) ;

Overwegende dat, niettegenstaande alle voormelde wederrechtelijke gedragingen van 25.7.1969, 5.11.1970 en 24.2.1971 technisch-juridisch op zichzelf, qua misdrijven als zodanig, misschien wel van elkaar verschillen, zij nochtans kennelijk en in feite moeten worden beschouwd als de achtereenvolgende uitvoering van hetzelfde strafbaar oogmerk en als een samengesteld misdrijf, te weten, een voortgezet misdrijf (infraction continuée ou collective) daar zij uit één zelfde opzet spruiten, nl. het bekomen, door de beklaagde, tot leniging van haar geldnood, van geld of krediet, door middel van fictieve of valse bescheiden en enscenering ;

Overwegende, in deze omstandigheden, dat de feiten der huidige strafvordering, daar zij met die der vorige strafvordering één samengesteld of voortgezet misdrijf uitmaken, door het hierboven vermeld vonnis van 5 september 1972 gedekt zijn, derwijze dat er dan ook ten laste van de beklaagde geen toepassing van enige straftoemeting meer kan worden gedaan (art. 65 Sw.).

.....

NOOT—Zie in dit nummer het arrest van Hof Brussel, 28 september 1973 dat het vonnis hervormt.

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL TE TURNHOUT

KORT GEDING—24 NOVEMBER 1972
Voorzitter : de h. J. Van Cauwenbergh
Advocaten : Mrs. Daelemans en Van Schoubroeck

Handelspraktijken—Systeem van de 'gratis verkooping'—Verboden gezamenlijk aanbod—Geen verkoop met verlies—Verboden handelsreclame.

Een bij art. 35 van de Wet op de handelspraktijken verboden gezamenlijk aanbod is de door een detailhandelaar toegepaste praktijk die hierin bestaat, dat gedurende een bepaalde periode aan elke klant een kasticket voor zijn aankopen gegeven wordt met de belofte dat de op het ticket vermelde aankoopsom zal terugbetaald worden, indien achteraf blijkt, dat de aankoop in die periode gebeurde op een dag die vooraf bepaald werd.

Die praktijk blijkt niet onder de toepassing van art. 22 (verkoop met verlies) te vallen, maar de reclame ervoor is een bij art. 20, 4°, verboden handelsreclame.

Nationaal Christelijk Middenstandsverbond
t/ N.V. Handelsmaatschappij Breebos

De eis strekt ertoe lastens verweerster,

het bestaan van inbreuken op artikels 35 en volgende, en artikel 20 van de wet van 14 juli 1971 vast te stellen, gebeurlijk op artikels 22 en 54 ; dienvolgens de staking te bevelen van de aangekondigde reclameverkoop in de toonzalen van verweerster te Rijkevorsel, van de gevoerde handelspubliciteit, de reclameaktie, de trekking voorzien op 5 november 1972 en de terugbetaling op welke dag ook ; te bevelen dat dergelijk verkoopsprocédé evenmin op andere tijdstippen, noch in gelijkaardige omstandigheden zou plaats grijpen ; aanlegster van nu af te machtigen om, zo nodig bij tussenkomst van de openbare macht, de effektieve stopzetting te doen naleven ; te zeggen dat de beslissing goed zichtbaar en duidelijk wordt aangeplakt op kosten van verweerster, en indien nodig door tussenkomst van aanlegster, daartoe gemachtigd, zowel binnen als buiten de koopzalen en installaties van verweerster, vanaf de datum van het bevelschrift en gedurende één maand ; te bevelen dat het bevelschrift of vonnis zal worden gepubliceerd in drie Nederlandstalige dag- en weekbladen, en drie vakbladen naar keuze van aanlegster, op kosten van verweerster, op eenvoudige voorlegging van faktuur ; te bevelen dat de griffier bij toepassing van artikel 59 binnen de acht dagen aan de Minister van Economische Zaken kennis geeft van de tussengekomen beslissing ;

akte te verlenen aan aanlegster van haar voorbehoud voor haar rechten ten gronde, en schadevergoeding te eisen (...) ;

Verweerster betwist ten onrechte het ontvankelijk zijn van de eis :

Uit de voorgelegde stukken blijkt dat aanlegster de hoedanigheid heeft van een interprofessionele groepering met rechtspersoonlijkheid, die, bij toepassing van artikel 57 wet 14 juli 1971, gerechtigd is de vordering op grond van artikel 55 der wet in te dienen :

De reclamefolder, waarvan gewag gemaakt in het inleidend exploot is niet alleen aan verweerster welbekend, zodat zij in de beoordeling van het voorwerp van de vordering en de staving ervan op geen enkele wijze is geremd, maar tevens is deze folder bij de behandeling aan verweerster medegedeeld en aan de stukken toegevoegd :

Het wordt niet betwist dat verweerster in het Arrondissement Turnhout reklame-pamfletten verspreidde, met volgende tekst :

"Dat is geld waard :

Breebos geeft 1 dag alles gratis weg :

U zult denken : "Weer een lolletje" : in het geheel niet.

Een beetje uitleg.

Onze reklame-aktie loopt van 1 tot en met 31 oktober :

Door Breebos werd vooraf 1 dag bepaald, en onder gesloten omslag aan een gerechtsdeurwaarder overgemaakt : dus geen geknoei met data achteraf :

Tijdens deze periode krijgt elke kliënt een kasticket met daarop de door U betaalde som voor aangekochte goederen. Op zondag 5 november wordt in Uw bijzijn de omslag geopend, en op het briefje staat b.v. 19 oktober. Iedereen die een kasticket van die dag heeft kan aan de kassa het geld dat hij of zij die bepaalde dag betaald heeft, terugkrijgen.

Dus uitbetaling in geld.

Hierna volgt o.m. een opsomming van verschillende te koop gestelde voorwerpen, met vermelding van de verkoopprijzen :

Het is evenmin betwist dat verweerster vanaf 1.10.1972 de aangekondigde verkoopstechniek heeft toegepast :

Aanlegsters vordering, ertoe strekkend dat de Rechtbank zich per algemeen geldende beschikking verbiedend zou uitspreken over een verkoopsaktie, zoals door verweerster gepubliceerd en toegepast, is niet ontvankelijk. Wel is ontvankelijk haar vordering, die vooreerst betracht het bestaan van welbepaalde inbreuken op de wet 14 juli 1971, ten laste van verweerster te doen vaststellen, vervolgens beoogt, dat bij toepassing van art. 55 der wet 14.7.1971 staking zou worden bevolen van de kwestige reklaam-verkoop en de desbetreffend gevoerde publiciteit, wegens het in strijd zijn ervan met de bepalingen van de wet inzake handelspraktijken ; de vordering tot het verbieden der trekking op 5 november 1972 en van de terugbetalingen is evenwel zonder voorwerp geworden ; tenslotte, sanctionering bij middel van publicatie nastreeft, zoals voorzien in artikel 58 der wet van 14 juli 1971 :

De wet 14 juli 1971 heeft enerzijds de handelspraktijken aan "welomschreven" regelingen, gebods- en verbodsbepalingen, onderworpen (art. 2 tot 53 der wet), anderzijds (art. 54), in het kader der mededinging, alle daden van hetzij handelaars hetzij ambachtslui verboden, die strijdig zijn met de eerlijke handelsgebruiken, d.w.z. gebruiken waarvan het materiële bestanddeel (een herhaald doen of laten) ondergeschikt aan het beslissende psychische gegeven, namelijk het oordeel der betrokkenen of zijzelf evenals hun beroepsgenoten aldus behoren te handelen ; deze daden dienen van aard te zijn schade te (kunnen) berokkenen aan handelaars- of ambachtsbelangen :

Uit het onderzoek van de verkoopstechniek, zoals door verweerster gepubliceerd en toegepast, blijkt niet dat een inbreuk op artikel 22 der wet 14 juli 1971 is begaan :

de verkoop als dusdanig is immers aangekondigd, en geschiedt onbetwist tegen normale concurrentieprijzen : verkoop of aanbod van verkoop met verlies of tegen verminderde prijzen (zoals voorzien in art. 32 tot 34 der wet 14.7.1971) is in casu niet bewezen :

Wel impliceert bedoeling en essentie van verweersters verkoopstechniek, dat ze, in de vorm van een gezamenlijk aanbod (overeenkomstig de omschrijving van dit begrip, vermeld in art. 35, par. 2 der wet 14.7.1971), én product, én titels waarmede andere voordelen kunnen worden verkregen, tekoop stelt :

de titel is het gedateerde kasticket, het voordeel de eventuele terugbetaling van het op de titel vermeld bedrag :

het feit, dat het kwestige kasticket ook een al dan niet noodzakelijk betalingsbewijs voor de koper is, belet geenszins dat het, in de door verweerster aangekondigde en toegepaste verkoopstechniek duidelijk en onmiskenbaar de hoedanigheid heeft van een titel, waarmede de terugbetaling van het vermelde bedrag kan worden verkregen : om de aangekondigde terugbetaling te kunnen realiseren, dient de koper het kwestige kasticket voor te leggen ;

Vermits de overtreding der verbodsbepaling van art. 35 als bewezen voorkomt, is lastens verweerster eveneens de overtreding van art. 20,4e der wet 14.7.1971 bewezen ; verweerster heeft onbetwistbaar handelspubliciteit gevoerd, die een daad in de hand werkt, verboden door art. 35, waarvan de sanctionering in art. 55/e der wet 14.7.1971 is voorzien ;

Gezien enerzijds de realiteit van verweersters verkooptechniek inbreuk betekent op welbepaalde, in de wet 14.7.1971 beschreven verbodsbepalingen (art. 20/4 en 35), anderzijds niet is aangetoond dat de kwestige verkoopstechniek als dusdanig, te beoordelen is als zijnde het stellen van met eerlijke handelsgebruiken strijdige daden, is de door aanlegster ingeroepen overtreding door verweerster van art. 54 der wet 14.7.1971 niet genoegzaam bewezen ;

De publicaties waarop aanlegster aanspraak maakt, zijn ontegenzeggelijk van aard bij te dragen tot staking van aangeklaagde daden en van hun nawerking ; publicatie is ingevolge verrechtvaardigd en verantwoord, evenwel slechts in de hierna omschreven maat :

Om deze redenen,

Verklaren de eis ontvankelijk en gegrond als volgt :

Stellen lastens verweerster tekortkomingen vast aan de bepalingen van art. 20 ; 4e en 35 der wet 14.7.1971 :

bevelen, bij toepassing van art. 55/e, de staking dezer tekortkomingen ;

machtigen aanlegster, om zonodig bij tussenkomst van

de openbare macht, de effectieve staking te doen naleven :

Bevelen dat dit vonnis goed zichtbaar en duidelijk wordt aangeplakt, op kosten van verweerster, en indien nodig door tussenkomst van aanlegster welke hiertoe wordt gemachtigd, zowel binnen als buiten het verkoopcomplex van verweerster te Rijkevorsel, Merksplassteenweg 53, dit vanaf de datum der betekening van huidig vonnis, en gedurende een maand ;

Beveelt dat dit vonnis zal worden gepubliceerd in het wekelijks verschijnend reclaamblad "Reklaam is Succes", Turnhout, Otterstraat 47, en in het vakblad "De Middenstand", Spastraat 8 1040 Brussel, dit op kosten van verweerster, eisbaar op eenvoudig voorleggen der gekweten fakturen :

Beveelt dat bij toepassing van art. 59 der wet van dit vonnis kennis zal gegeven worden aan de heer Minister van Economische Zaken, binnen de acht dagen vanaf heden.

Geven akte aan aanlegster van haar voorbehoud voor haar rechten ten gronde, en van haar rechten, schadevergoeding te eisen.

Veroordeelt verweerster tot de gedingskosten.

NOOT—1. Het bevel van de voorzitter der Rechtbank van Koophandel te Turnhout, is wellicht een van de eerste toepassingen van de nieuwe wettelijke voorschriften m.b.t. het "gezamenlijk aanbod"[1], die op 30 juli 1972 van toepassing werden[2]. Ook andere bepalingen van de Wet op de Handelspraktijken (WPH) kwamen vanzelfsprekend ter sprake : art. 20, 4° dat de publiciteit voor één van de in art. 55 opgesomde ongeoorloofde practijken (o.m. het gezamenlijk aanbod) verbiedt en art. 54, de algemene norm over onrechtmatige mededinging. Een inbreuk op elk dezer voorschriften – art. 35, 20,4° en 54 – kan aanleiding geven tot een bevel tot staken op basis van art. 55, althans wanneer de vordering uitgaat van een concurrent of van een belanghebbende professionele organisatie[3]. Tenslotte werd door eiseres ook nog een beroep gedaan op (het eveneens door een vordering tot staken sanctioneerbare) art. 22 over verkoop met verlies.

I. *Inbreuk op art. 35 WHP* (gezamenlijk aanbod)

2. De essentie van het systeem van de zogenaamde „gratis koopdag"-actie is het volgende : een detailhandelaar belooft alle aankopen verricht op een op voorhand door hem bepaalde maar later bekend te maken dag gelegen in een bepaalde periode (vaak een week of veertien dagen, hier een maand) terug te betalen. Soms wordt de "gratis koopdag" vooraf of achteraf door het lot bepaald. In dit laatste geval speelt natuurlijk geen geheimhouding.

Dit soort reklameacties is reeds oud. Dit hoeft niet te verwonderen. In het hier besproken geval bvb. zal de promotor van de actie slechts een betrekkelijk geringe opoffering van zijn winstmarge moeten presteren : het terugbetalen van de aankopen van één dag, die hij in dit geval op voorhand zelf kiest, uit een hele maand, d.i. ongeveer 25 winkelopeningsdagen, betekent voor hem globaal hetzelfde als het gedurende één maand verlenen van een 4 % korting op elke aankoop. Daarentegen zal zijn omzet waarschijnlijk bepaald sterk stijgen : een niet onbelangrijk deel van het publiek denkt immers veel te zullen winnen door te kopen. Het spel-element zit erin. Wie bewust koopt omwille van de overtuiging dat hij een redelijke kans maakt alles terugbetaald te krijgen handelt niet anders dan de deelnemer aan een loterij. Tot die conclusie moest ook het Hof van Cassatie komen toen het op 30 maart 1932[4] in een "gratis koopdag" een inbreuk zag op het loterijverbod van art. 301 e.v. S.W.[5], daar het kanselement ook kan bestaan in de wil van een derde (i.c. de verkoper) en niet noodzakelijk uitsluitend moet berusten bij een aan de menselijke wil vreemde gebeurtenis. De gratis koopdag zal dan a fortiori een verboden loterij uitmaken indien de dag door het lot bepaald werd.

Ook in *Frankrijk* achtte het hoogste rechtscollege tien jaar later[6] de gratis koopdagen in strijd met het met art. 301 S.W. vergelijkbare loterijverbod van de wet van 21 mei 1836. Vooral in *Nederland* gaf het gratis kopen – hier ook gratis koop*uren,* waarbij de tijdens een bepaald uur van de dag verrichte aankopen worden terugbetaald – aanleiding tot een eerder veroordelende jurisprudentie[7].

3. De gewraakte praktijk gaf in België sinds het cassatiearrest van 1932 naar mijn weten geen aanleiding meer tot (gepubliceerde) rechtspraak. Was in 1932 de loterijwet het enige repressiemiddel tegen gratis koopacties, vanaf 1935, jaar waarin het K.B. nr. 61 van 13 januari 1935 (een strafwet) "houdende beperking en reglementering van den verkoop met premie"[8] in werking trad, zag het er aanvankelijk naar uit dat de parketten, die tegen commerciële eendagsschenkers wilden optreden, een nieuwe stok bijkregen. In 1961 werd echter door het Hof van Beroep te Brussel in twee arresten[9] over het destijds veel besproken "pronostiekkaarten"-systeem[10] in navolging van L. VAN BUNNEN[11] beslist dat er van "premie" in de zin van de wet (*"verbonden* aan het verkopen van een voorwerp of het verstrekken van een dienst") geen sprake kan zijn wanneer de premie slechts een eventueel karakter draagt.

4. De WHP bracht een grondige verandering in de oude op verscheidene punten onbevredigende[12] premiereglementering.

[1] Art. 35 e.v. (Hoofdstuk II, afdeling 5) van de wet van 14 juli 1971 betreffende de handelspraktijken (*Belg. Staatsbl.* 30 juli 1971). Een uitstekende commentaar op deze materie verscheen van de hand van L. VAN BUNNEN in *J.T.* 1971, p. 657-661 ("La vente avec primes dans la nouvelle loi sur les pratiques de commerce").

[2] Zie art. 80 eerste lid.

[3] Een vordering tot staken wegens schending van art. 54 kan alleen worden uitgeoefend door genoemde personen. Betreft het een vordering op grond van specifieke bepalingen van de wet, zoals art. 20,4° en art. 35 dan bezitten ook bepaalde verbruikersorganisaties en de Minister van Economische Zaken dat recht (zie art. 57, 2° lid).

[2] *Pas.* 1932, I, p. 179.

[5] "Als loterijen worden beschouwd alle verrichtingen die het publiek aangeboden worden en die bestemd zijn om winst te verschaffen door middel van het lot." (art. 301).

[6] Cass. crim. 4 februari 1941, *D.A.* 1941, p. 153 ; *Gaz. Pal.* 1941, I, 270.

[7] Zie H.R. 1 oktober 1933 (*N.J.* 1933, p. 1626 e.v.) en 27 juni 1961 (*N.J.* 1962, nr. 82, p. 321), waaruit blijkt dat de Hoge Raad de "overwegende invloed op de kansbepaling" – element dat dient aanwezig te zijn wil men het "geven van de gelegenheid om mede te dingen naar prijzen en premies" doen ontsnappen aan het kansspelenverbod van art. 1 Wet van 10 december 1964 (vervangt de oude Loterijwet 1905 die in haar verbod, waarover de H.R. zich moest uitspreken, hetzelfde element hanteerde) – slechts bewezen acht wanneer redelijkerwijze kan verwacht worden dat de theoretisch denkbare handelwijze die erin bestaat dat iemand elke dag van de periode respectievelijk elk uur van de dag voor eenzelfde bedrag koopt – en aldus met zekerheid kan weten dat hij prijs zal hebben en hoeveel die prijs bedraagt – ook in het algemeen gevolgd wordt, wat (en dit suggereert de H.R.) te betwijfelen valt.

[8] *Belg. Staatsbl.* 12 januari 1935.

[9] 26 april 1961, *J.T.*, p. 502 met noot L. VAN BUNNEN en *Ing.-Cons.* 1961, p. 335 met noot A. DE CALUWE ; 7 juni 1961, *R.W.* 1962/1963, 152 (het cassatieberoep tegen dit arrest, aldus een redactionele noot, werd verworpen op 22 januari 1962).

[10] Zie de in vorige voetnoot geciteerde noten.

[11] La vente avec primes, *J.T.* 1959, p. 698, nr. 8.

[12] Zie de Memorie van Toelichting bij het wetsontwerp op de verkoop met premies, *Parl. Doc. Kamer,* zittijd 1957-1958, nr. 832/1, dat sterk gewijzigd werd geïntegreerd in het wetsontwerp betreffende de handelspraktijken.

Art. 35 over het "gezamenlijk aanbod" luidt als volgt: "Behoudens de hierna bepaalde uitzonderingen is verboden, enig gezamenlijk aanbod aan de verbruiker van produkten, diensten of titels waarmee produkten, diensten of andere voordelen kunnen worden verkregen. (1e lid) "Er is gezamenlijk aanbod, als bedoeld in dit artikel, wanneer de al dan niet kosteloze verkrijging van produkten, diensten of titels waarmee produkten, diensten of andere voordelen kunnen worden verkregen, gebonden is aan de verkrijging van andere zelfs gelijke produkten of diensten." (2e lid).

Niet alleen het toegeven van een premie, bestaande uit een voorwerp of een dienst n.a.v. de sluiting van een hoofdcontract, is voortaan verboden. Om o.m. ook de koppelverkoop – het aanbieden van twee voorwerpen tegen een globale prijs, wat dikwijls een vermomde premietoegifte was – onder de reglementering te brengen werd een algemeen verbod van "gezamenlijke aanbiedingen", met uitzonderingen (bvb. kortingen in geld en gezamenlijke aanbiedingen van identieke produkten) ingevoerd. Het begrip "premie" werd uit de reglementering geschrapt[13]. De door het Hof te Brussel gehuldigde opvatting dat aléatoire voordelen geen "premie" kunnen uitmaken was bijgevolg irrelevant in het door de rechter te Turnhout beslechte geval. Hij moest enkel rekening houden met de begripsbepaling van art. 35, 2e lid WHP. Welnu: één van de door dat artikel beoogde situaties ligt voor. Er wordt de klanten een titel aangeboden – een kasticket – waarmee "voordelen" (m.n. terugbetaling van de koopprijs) *kunnen* worden verkregen en waarvan de verkrijging gebonden is aan de verkrijging van produkten. De rechter overweegt daarbij m.i. terecht: "het feit, dat het kwestige kasticket ook een al dan niet noodzakelijk betalingsbewijs voor de koper is, belet geenszins dat het, in de door verweerster aangekondigde en toegepaste verkoopstechniek duidelijk en onmiskenbaar de hoedanigheid heeft van een titel, waarmede de terugbetaling van het vermelde bedrag kan worden verkregen: om de aangekondigde terugbetaling te kunnen realiseren, dient de koper het kwestige kasticket voor te leggen: "Tenslotte dient erop gewezen dat de premiereglementering uit de WHP niet *per se*[14] van strafrechtelijke aard is en bijgevolg niet met zoveel schroom dient toegepast als de oude reglementering".

5. Er had nog een ander tekstargument ter veroordeling van de gratis koopdag als gezamenlijk aanbod kunnen worden ingeroepen. De artikelen 36 en 37 van de WHP geven een aantal uitzonderingen op het verbod der gezamenlijke aanbiedingen. Art. 37, lid 7 noemt: "titels tot deelneming aan loterijen, ingericht met als doel de verkoopsbevordering en regelmatig toegestaan bij toepassing van de wet van 31 december 1851 op de loterijen." Art. 1 van de Loterijwet verbiedt alle loterijen. Een andere bepaling uit deze wet kwam reeds ter sprake, m.n. art. 2 dat de loterij definiëert en opgenomen werd als art. 301 van het Strafwetboek (van 1867). Een andere belangrijke bepaling uit deze wet is art. 7 dat het verbod terzijde stelt voor loterijen die een godvruchtig, liefdadig of kunstzinnig doel of de bevordering van de nijverheid nastreven en waarvoor naargelang het geval een toelating werd verkregen door het college van Burgemeester en Schepenen, de Bestendige Deputatie of de Regering. Een dergelijke vergunning wordt evenwel niet verleend voor een loterij (bvb. tombola) ten bate van het omzetcijfer van een individuele handelaar. "Bevordering van de nijverheid" in art. 7 duidt op collectieve belangen, zelfs algemeen belang (van bvb. de handelaars, theoretisch van "de handel" in een bepaalde stad)[15]. Verweerder in het geannoteerde vonnis bezat geen vergunning, en kon die redelijkerwijze ook nooit verkregen hebben. Krachtens de jurisprudentie van het Hof van Cassatie riskeerde hij voor zijn gratis koopdag theoretisch de straffen vermeld in art. 303 S.W. Meteen viel hij ook niet onder de uitzonderingsbepaling van art. 37, cijfer 7 WHP, zodat de door hem opgezette operatie indien te begrijpen onder de definitie van art. 35, lid 2, meteen ook ten volle onder het verbod van art. 35, lid 1, moest vallen, tenzij het onder een andere uitzonderingsbepaling zou kunnen vallen, quod non. Het tekstargument kan nu als volgt worden geformuleerd: dat de wetgever het nodig vond de "titels tot deelneming aan loterijen" uit te sluiten, althans wanneer de loterij zelf wettelijk is, wijst erop dat hij deze titels (waaronder ook kastickets die o.m. die functie bezitten) wilde laten, althans liet vallen onder het verbod van art. 35 WHP. De eiser had dit kunnen inroepen.

II. *Inbreuken op andere bepalingen van de WHP*

6. Zoals in de inleiding werd aangestipt werd ook een inbreuk op art. 20,4°, dat elke handelspubliciteit verbiedt die een daad in de hand werkt die in strijd is met o.m. de bepaling van art. 35, vastgesteld. Een inbreuk op art. 22 over verkoop met verlies werd niet bewezen geacht. Een verboden verkoop met verlies – geformuleerd als verkoop beneden de (eigen ?) bevoorradingsprijs of met een belachelijk lage winstmarge – is bij een dergelijke verkoopmethode natuurlijk niet uitgesloten. M.i. moet men dan het globale kortingspercentage dat men bekomt door 100 te delen door het aantal winkelopeningsdagen in de aangekondigde periode op elk produkt aanrekenen. In het besproken geval (4 % korting) lijkt het onwaarschijnlijk dat ook maar één produkt met verlies verkocht werd.

7. Belangrijk is de verwerping door de rechtbank van het beroep op art. 54, de algemene clausule inzake onrechtmatige mededinging. Voor de partijen in het geding had die verwerping geen belang meer – de vordering tot staken en publicatie van het vonnis was reeds op basis van twee andere bepalingen toegekend – maar vanuit theoretisch standpunt dient er even bij stil gestaan. Ik citeer: "Gezien enerzijds de realiteit van verweersters verkooptechniek inbreuk betekent op welbepaalde, in de wet van 14.7.1971 beschreven verbodsbepalingen (art. 20/4 en 35), anderzijds *niet is aangetoond dat de kwestige verkoopstechniek als dusdanig te beoordelen is als zijnde het stellen van met eerlijke handelsgebruiken strijdige daden,* is de door aanlegster ingeroepen overtreding door verweerster van art. 54 der wet 14.7.1971 niet genoegzaam bewezen." (mijn cursivering). Nu heeft m.i. de voorzitter van de rechtbank van koophandel te Brussel in de "sigarettenbandjes"-beslissingen[16] heel treffend gesteld dat "het eerbiedigen van de wet deel uitmaakt van de toe te passen eerlijke handelsgebruiken voorzien door art. 54 van de Wet"[17]. In de hier bedoelde zaken ging het overigens over het overtreden van een fiscale (i.e. aan het mededingingsrecht vreemde) norm. Art. 35 regelt een traditioneel wel in het mededingingsrecht thuishorende materie[18], zodat de niet-naleving ervan a fortiori een met de eerlijke handelsgebruiken strijdige daad oplevert die, wanneer ze de beroepsbelangen van concurrenten schaadt, strijdig is met art. 54 en, zo er aanleiding toe bestaat, een bevel tot staken op grond van art. 55i rechtvaardigt. Nu betekent een inbreuk op art. 35 wel een uitsluiting van de mogelijkheid zich op art. 54 te beroepen. Art. 55e voorziet de mogelijkheid van een vordering tot staken reeds voor een inbreuk op art. 35 en "Hoofdstuk III (d.i. art.

[13] L. VAN BUNNEN, *art. cit., J.T.* 1971, p. 657.

[14] Slechts op een overtreding "te kwader trouw" en herhaling na een bevel tot staken (respectievelijk art. 61 en 62, cijfer 1) staan strafsancties.

[15] De loterij kan slechts worden toegelaten wanneer zij een doel "d'utilité publique" heeft (RIGAUX & TROUSSE, *Les crimes et les délits du code pénal,* Brussel 1963, IV, p. 563) al mag dit begrip in zijn meest ruime betekenis worden opgevat *(R.P.D.B., verbo* "Jeu et pari en matière répressive", nr. 108 met citaat uit de Memorie van Toelichting van de Loterijwet 1851).

[16] Van 17 januari 1972, *J.T.* 1972, p. 448 met instemmende noot L. VAN BUNNEN (hoger beroep werd aangetekend) en van 24 april 1972 (niet-gepubliceerd).

[17] Bevelschrift van 24 april 1972.

[18] ULMER, *Unlauterer Wettbewerb,* Band I, EWG, nr. 357 (p. 211).

54) betreft de daden van oneerlijke concurrentie die niet elders in (de wet) behandeld zijn"[19]. De geannoteerde beslissing schijnt echter verder te gaan. De rechter acht een inbreuk op de eerlijke handelsgebruiken *niet* genoegzaam *bewezen*. Deze opvatting is onbegrijpelijk tenzij aan de woorden *"als dusdanig* (te beoordelen is... als zijnde het stellen van met eerlijke handelsgebruiken strijdige daden)" enige inhoud wordt gegeven. Blijkbaar bedoelt hij : ware de gratis koopdag niet verboden door een specifieke wetsbepaling (i.c. art. 35) dan betekende ze *in se* geen met de eerlijke handelsgebruiken strijdide daad. Afgezien van het feit dat bedoelde verkooptechniek reeds sedert 1851 verboden is en dus nooit de kans heeft gekregen een eerlijk handelsgebruik te worden – ik wil op deze appreciatiekwestie niet verder ingaan – is dit standpunt m.i. verdedigbaar maar i.c. irrelevant. Relevant bij de beoordeling van het concrete geval in het licht van art. 54 is of de aangevochten concurrentiedaad in feite en *in de vigerende stand van de wetgeving* met de eerlijke handelsgebruiken strijdig is. Het antwoord hierop is positief, want de wet verbiedt ze. Er is dus in elk geval strijd met de eerlijke handelsgebruiken. Als volgende stap had de rechter evenwel moeten constateren dat art. 54 niettemin niet kon ingeroepen worden, omdat art. 54, zoals hoger werd aangestipt, slechts een residuaire betekenis heeft.

M.a.w. : elke wetsovertreding, althans elke overtreding van een wet met economisch karakter, ook de overtreding van een der materieelrechtelijke bepalingen van de WHP, inclusief die bepalingen die als zodanig met een vordering tot staken werden bedacht, is strijdig met de eerlijke handelsgebruiken. Vallen evenwel niet onder *art. 54* de daden die reeds elders in de WHP, m.n. in het hoofdstuk II over "sommige handelspraktijken" (opruiming, uitverkoop, gezamenlijk aanbod, verkoop met verlies, openbare verkoop, verkoop met verlies en "tegen verminderde prijs") als daden van ongeoorloofde mededinging worden aangezien (en door middel van een vordering tot staken kunnen worden vervolgd). Een dergelijke nuancering is o.m. van belang m.b.t. een doortrekking van de logica ervan op overtredingen van de artt. 2 e.v. van de WHP i.v.m. prijsaanduiding en prijsvergelijking, waarvoor als zodanig geen vordering tot staken werd voorzien. Tasten inbreuken op deze bepalingen evenwel de concurrentiepositie van beroepsgenoten aan, dan kan (en moet kunnen) staking ervan op grond van art. 54 bevolen worden[20]. Art. 20,4°, anders wel een "passepartout", kan hier geen uitkomst bieden omdat prijsaanduiding en prijsvergelijking op zich zelf vormen van handelspubliciteit zijn. Een "handelspubliciteit" die dergelijke publiciteit "in de hand werkt" is moeilijk voorstelbaar.

J. STUYCK, Assitent K.U.L.

[19] Memorie van Toelichting bij het wetsontwerp nr. 415 (*Parl. Doc. Sen.*, zittijd 1968-1969, p. 5) betreffende de handelspraktijken.

[20] Zie bvb. Voorz. Hrb. Brussel 29 september 1972, *R.W.* 1972/1973, 1151 e.v. met overtuigende (instemmende) noot van P. DE VROEDE.

BALIELEVEN

Plechtige openingszitting van de Conferentie van de Jonge Balie te Kortrijk

Op zaterdag 29 september 1973 vond de plechtige openingszitting van de actieve Conferentie van de Jonge Balie te Kortrijk plaats.

Na de talrijke aanwezigen begroet te hebben, richtte de voorzitter van de Conferentie, Mr. Leo Maeyens, zich in het bijzonder tot de aankomende juristen, die het "traditionele" advocatenberoep contesteren. Uit zijn toespraak zij het volgende aangehaald :

"Tijdens het voorbije gerechtelijke jaar heeft de Conferentie gepoogd het rechtsleven te bekijken vanuit hoeken, die soms onderbelicht werden – ik heb het niet over het galabal, – wél over voordrachten zoals de kritische analyse door dr. Brongersma van het strafrecht, en over het forumgesprek betreffende de wetswinkel. Voor en tegen kwam aan bod, wat, zoniet het enig bedoelde, dan toch het voornaamste resultaat was.

Op één der forumgesprekken over de wetswinkel, die ook elders worden gehouden, onder meer aan de universiteit te Kortrijk, bleken tal van studenten een afkeer te betonen van het "traditionele" advocatenberoep, waarvan de waardigheid zopas – nochtans welsprekend genoeg – was geprezen door een vertegenwoordiger van de advocaten.

Deze contestanten hebben natuurlijk ongelijk en vertegenwoordigen trouwens een kwantitatief onbeduidende minderheid. Niettemin loont het de moeite even op hun bezwaren, die toch fundamenteel zijn, én vooral ongeïnteresseerd, in te gaan.

Het is duidelijk dat de afwijzende houding van deze "contestanten" teruggaat op het feit dat advocaten in ons maatschappelijk bestel slechts particuliere belangen verdedigen en geen maatschappijbouwers zijn in de zin zoals zij dit wensen.

...Wij hebben daartegen – geloof ik – weinig aan te voeren. Wij procederen, onderhandelen en geven raad om de particuliere belangen van onze cliënten naar best vermogen te dienen, en een particulier zou maar weinig gediend zijn met een advocaat die hem aan het verstand zou pogen te brengen dat zijn zaak of zijn proces niet strookt met de maatschappelijke vooruitgang, en hij er dus best zou van afzien.

Is het dan een *res judicata* dat ons beroep opgesloten moet blijven binnen het kader van de particuliere belangenstrijd ?

Dit moeten wij die – enkele – jongeren toch toegeven dat het, voor wie enigermate sociaal ingesteld is, een weinig enthousiasmerende idee is, en dat het hun minstens niet tot oneer strekt een alternatief te zoeken.

Dit alternatief zien zij dan in een radicaal afwijzen van de traditionele taken van de advocaat, die niet zozeer meer de particuliere belangen van zijn cliënt behartigen, maar hem bewust maken van het onrecht en de dwang waarvan hij in de huidige maatschappij het slachtoffer is. De taak van de advocaat is voor hen maatschappijkritiek en maatschappijhervorming. Of de man iets van recht kent is bijzaak...

Het is nu wel zo dat binnen het kader van de wet en de deontologie het ieder vrij staat het advocatenberoep uit te oefenen zoals hij dit wenst. Dit lijkt niet het eigenlijk probleem. De vraag is veeleer of er voor het alternatief, dat deze jongeren verkiezen, een ander bevredigend alternatief bestaat.

Tot hiertoe werd weinig gedaan om een antwoord op deze vraag te vinden : er werd zelfs nog geen commissie opgericht.

Het is een vraag die behoort tot de filosofie van het beroep, en dat er zo weinig aandacht werd aan besteed zal wel niemand verwonderen wanneer men vaststelt dat aan onze universiteiten filosofie van het recht zélf grotendeels alleen op het programma bestaat.

Ook werd de laatste jaren in de schoot van het Verbond der Belgische Advocaten, evenals in talloze openingsredevoeringen onderzocht hoe het beroep van advocaat *technisch* verbeterd kon worden, op welke wijze het lot van de stagiairs kon verbeterd worden, en zelfs – zeer recent dan – hoe de minder bedeelden beter rechtshulp kon worden verstrekt.

Maar er was blijkbaar weinig bekommernis om het beroep van de advocaat een sociale dimensie in de zin van maatschappijvernieuwing of beter nog maatschappelijk beleid te geven.

Voor tal van jongeren is dit een reden om het traditioneel

advocatenberoep te verwerpen. De vraag is echter of men het advocatenberoep geen breder sociale dimensie kan geven, en of men noodzakelijk alternatieven moet zoeken die in feite de uitholling van het beroep betekenen.

Maar, oók het Westen, en zélfs de Verenigde Staten, kunnen in dit verband nog inspirerend werken.

In het juninummer van het Amerikaans Weekblad "Time" van dit jaar las ik een verslag over de werkzaamheden van de beroemde – of beruchte – Ralph Nader, die ik U wel niet moet voorstellen, en die in mei van dit jaar een bezoek aan ons land bracht.

Ralph Nader begon zijn carrière in 1964 als "verbruikersadvocaat" met zijn campagne tegen de onveilige automodellen, waardoor sommige autoproducenten bepaalde modellen bv. Corvair van Chevrolet hebben moeten herzien of annuleren.

Aanvankelijk was zijn taak vooral informatief nl. de verbruikers voorlichten, maar meer en meer verbreedt hij zijn actieterrein door actief te gaan optreden. Zijn verbruikersbeweging wordt een burger-beweging. En wat ons hier interesseert is dat zijn actiemiddelen, – vanzelfsprekend naast voorlichting – rechtsmiddelen zijn, en wel procedures, waardoor hij zich op het terrein van de advocaat begeeft.

Zoals Nader het zelf uitdrukt ziet hij zijn taak als "not just disclosure any more, but follow-up with lawsuits and other actions".

Hij stichtte aldus een groep voor milieubescherming *"The friends of the Earth"*, die een geding inspanden tegen de Atomic Energy Commission om bepaalde fabrieken te sluiten die milieu-verontreinigend werkten.

Verder verzamelde hij jonge advocaten in zijn *Public Citizen Inc.* die regeringsorganismen met procedures bestookte o.m. de National Highway Traffic Safety Administration omdat dit organisme veiligheidsnormen voor tweedehandswagens die bij wet reeds twee jaar moesten uitgevaardigd zijn had ingehouden.

Bekend zijn eveneens zijn *Public Interest Research Groups*, die in verschillende staten werden opgericht. Een van deze groepen is thans bij voorbeeld in een rechtsgeding gewikkeld tegen de U.S. Forest Service om deze laatste te dwingen op te houden met bos te rooien langs een rivier aan de Canadese grens.

Al deze groepen bestaan gedeeltelijk uit studenten die tijdens hun vakantie een part-time job vervullen, en gedeeltelijk uit full-time advocaten. Het verslag van Time vermeldt dat Nader geen moeite heeft om de meest bekwame studenten in groot getal te recruteren, en een grote handigheid heeft getoond, om zoals Time het uitdrukt "to attract supporters from both sides of the generation gap".

Deze actie van Nader, of men het nu "consumerism" of "civilism" noemt, lijkt wel een valabel alternatief ten overstaan van de nogal schemerige maatschappijkritiek van onze opposanten.

Nader is een veelzijdig contestatair, maar hij valt niet het systeem als zodanig aan, waaraan wellicht zijn efficiëntie is te wijten, en vooral hij doet het op een intelligente en technisch verantwoorde wijze.

Tot hier schijnt Nader nog geen groeperingen tot bescherming van de burgerrechten bv. voor de zwarten of de economische zwakken te hebben opgericht, maar dit zal wel niet lang op zich laten wachten. Daarmee zou hij dan in werkelijkheid tot de oprichting van *Kantoren voor Rechtsbijstand,* misschien niet kosteloos, maar zeker niet kostelijk, en alleszins efficiënt, zijn gekomen.

In deze "Naderiaanse" groeperingen zouden de wetswinkeliers zeker aan hun trekken komen, zonder het advocatenberoep zelf aan te vechten.

En daarmee zijn wij weerom bij ons advocatenberoep beland, wat ons allen toch het meest aan het hart ligt.

Wanneer Ralph Nader met zijn beweging alleen zou hebben aangetoond dat het advocatenberoep op een volwaardig technische manier uitgeoefend, niet onverenigbaar is met een efficiënte participatie aan het maatschappelijk beleid, dan blijkt mij dit reeds uiterst waardevol."

Nadien sprak Mr. André d'Halluin over "Reclame in het spanningsveld tussen adverteerder, verbruiker en mededinger". Deze belangwekkende openingsrede, gevolgd door het wederwoord van stafhouder Mr. J. d'Hulst, verschijnt in een der volgende nummers van het Rechtskundig Weekblad.

MEDEDELINGEN

Belgische Vereniging voor Agrarisch Recht – Voordrachtencyclus

Volgende voordrachten worden in de eerstkomende maanden ingericht :

- Op vrijdag 14 december 1973 te 17 uur in de lokalen van de Generale Bankmaatschappij te Luik, Place Xavier Neujean 4 :
  Ere-advokaat Henri Closon over *"Le bail à ferme à bâtons rompus* – Expropriation, Procédure du Code Judiciaire et pratiques notariales" gevolgd door discussie.
- Op vrijdag 22 februari 1974 te 16 uur in de lokalen van de Rechtsfakulteit, College De Valk, Tiensestraat te Leuven :
  Prof. Dr. H. Vandenberghe, docent aan de rechtsfakulteit te Leuven, over *"Noodweg"*, eveneens gevolgd door discussie.

Alle nadere inlichtingen kunnen bekomen worden op het secretariaat van de Vereniging, Guldenvlieslaan 72, 1060 Brussel (tel. 02/37.30.98).

TIJDSCHRIFTEN

Répertoire fiscal.—jg. 1973—nr. 11-12

André Buelinckx, L'imposition des dividendes, intérêts et redevances.

Mouvement communal.—jg. 1973—nr. 6-7

Editorial.—La vie de l'Union.—Finances communales.—La place des communes dans l'ensemble des réformes institutionnelles.—Actualités 3e salon international de l'Equipement municipal.—Législation-jurisprudence (annotées).—Chronique « Assistance publique ».

Data Juridica—jg. 1973—nr. 7-8

Algemeen—Auteursrecht/ Industriële eigendom—Belastingrecht—Bestuursrecht—Burgerlijk procesrecht—Burgerlijk recht—Europees recht—Handelsrecht—Internationaal privaatrecht—Internationaal recht—Sociaal recht—Staatsrecht—Strafrecht/ Strafprocesrecht—Verkeersrecht/ Vervoersrecht.

Journal des Tribunaux—jg. 1973—nr. 4836

Gérard Van Bunnen, L'article 21 de la loi du 3 juillet 1972—Raymond Mougenot, La minorité prolongée des arriérés mentaux (loi du 29 juin 1973)—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

nr. 4837

Joseph Rutsaert, Le système jurisprudentiel du droit au respect de la vie privée—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

nr. 4838

W.J. Ganshof van der Meersch, Procureur Général, Réflexions sur l'art de juger et l'exercice de la fonction judiciaire—Jurisprudence—Notes de jurisprudence—Chronique judiciaire.